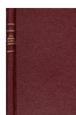
Om möjligheten och fördelen af allmänna uppodlingar i Lappmarken jemte Förslag till en nybyggscholas anläggande derstädes

---

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk har digitaliserats av av **Biblioteket i Pajala** och anpassats för Projekt Runeberg hösten 2013 av Ralph E.

 Verket har Ralph E. laddat upp på Internet Archive, där den kan läsas såsom en uppslagen bok i färg.

Anmärkningar om allmänna uppodlingars möjlighet och förmon i Lappmarken.

Ifrån uråldriga tider har man i allmänhet haft den öfvertygelsen, att Lappland är ett vildt, kallt, otillgängligt och ofrugtbart land; men ännu har ingen, så vidt bekant är, hvarken genom theoretiska bevis, eller praktiska erfarenhetsgrunder, fullkomligen vederlaggt möjligheten af Lapplands odlingsförmåga.

Det är sannt, att Lappland, i jemnförelse med rikets sydligare provincer, är ganska mycket vanlottadt af naturen; men det torde likväl förtjena undersökas, om icke allmänhetens fördomar från uråldriga tider mot detta land, ja äfven upplyste mäns tvifvelsmål om dessa ödemarkers odlingsbarhet, samt ändtligen, om icke de nu varande nybyggarnes okunnighet om rätta handhafvandet af ett åkerbruk, i hög grad bidragit att lemna en så betydlig del af riket, snart sagdt, åt sitt ödesmål.

Ehuru öfvertygad om möjligheten och förmonen af allmänna och enskilda uppodlingar

i Lappmarken, båda till en del bekräftade af erfarenheten, vägar jag likväl icke göra anspråk på upphäfvandet af alla de fördomar och tvifvelsmål, som ännu kunna vidlåda många; men kärleken till min fädernebygd och det öfriga gemensamma fosterlandets väl har föranledt mig att teckna dessa rader, grundade, som jag vågar hoppas, både på natur och erfarenhet; och hoppas jag med denna ringa tacksamhetsgärd hafva gifvit kännare anledning till högt upplyste undersökningar uti en för fäderneslandet nyttig sak.

§. 1.

Fordomdags afmålades Lappland af fördomarne såsom det ohyggligaste land i verlden. Man gjorde det till ett stamhåll (näste) för alla vilda djur, och de varelser, som finnas der i menniskogestalt, voro vidunderlige barbarer, fulle af trolldom och svartkonst Man kan tänka, hvad de gamla måtte hafva haft för ett underligt begrepp om Lappmarken, då de till och med beskrefvo dess invånare som Cycloperne, med ett öga i pannan. Vide Scheffer,

Lapp. pag. 209.. Man inbillade sig till och med, att der aldrig blef någon sommar, och ändtligen, att den menniska, som ärnade flytta dit, skulle alldeles förgås af hunger och köld.Men, om ock Lappland nu genom sednare tiders undersökningar blifvit ryckt ur fabelverldens mörker, så är det likväl än i denna dag i allmänhetens tanka det samme, som ett Scythien för Grekerna; ett Germanien för Romarne; ett Siberien för Ryssarne. Detta är dock en fördom, som mycket bidrager, att lemna landet i sin natursråhet, då det genom uppodlingar kunnat blifva, om icke ett Germanien, åtminstone ett land, som föder sitt folk och båtar samhället. Dessutom har man lärt af erfarenheten, att Germanien genom arbete blifvit ett frugtbärande land, men att Kanaan kan genom förgätenhet blifva en ödemark.

§. 2.

Men låtom oss lemna dessa forntida och samtida fördomar, för att endast följa naturen och sanningen, såsom enda grunden och syftemålet med alla undersökningar om ett lands rätta värde.

Då man talar om möjligheten af uppodlingar i Lappland, så förstås det af sig sjelft, att hela *fjellryggen*, med dess sidogrenar, kommer att subtraheras derifrån. Att äfven detta naturens storverk i sin mon och i sinom tid kan blifva samhället till båtnad, det skall en framtid utvisa. De anledningar till silfver , koppar- och jernmalmer, som man upptäckt på dessa ödsliga fjellar,de bevisa tydligt, ett naturen, äfven då hon visar sig på en minre fördelaktig sida, likväl i sitt sköte nedlaggt en borgen för arbetarens sällhet. Men skola dessa grufvor låta bearbeta sig med procent, så bör man finna arbetare och proviant inom närmare håll, än 20 à 30 mil. Likväl saknas ännu båda dessa delar i Lappland. Detta bevisar nödvändigheten af en tätare befolkning i grannskapet af grufvorna, hvilket åter förutsätter en allmännare uppodling af landet i afseende på åkerbruk och boskapksskötsel.

§. 3.

Men, för att visa möjligheten häraf, torde det i förhand vara nödigt, att bibringa en kort åsigt af landets ytliga bildning och physiska beskaffenhet. Såsom grund för vidare undersökningar skola läggas: luft- och jordtemperatur, samt medelhöjden öfver hafvet. Resultaterne af åtskilliga rön och försök, med de vanliga sädesarterna och jordfrugterna, under ett helt århundrade, böra icke heller vid en dylik undersökning alldeles förgätas. Äfvenväl kan vegetationen, jemnförd med sydligare samt närliggande provincers, gifva interessanta upplysningar i detta mål.

§. 4.

1. *Lappmarkens bildning och physiska beskaffenhet.*

Den egentligen såkallade Lappmarken, serskildt betraktad från de Lappska fjellarne, är en med det öfriga Sverige parallel landsträcka, hvars dimension i längd och bredd utgör öfver 1000 qvadratmil.

Dess gränsor äro: *Torneå-Elf* i nordost; en del af fjellryggen i vest och nordvest; Ångermanland i sydvest, samt Vester- och Norrbotten i syd och sydost.

Gränsen mellan den egentliga Lappmarken och Bottniska landsbygden tyckes väl vid första påseendet vara mera arbitraire än naturlig. Den tyckes vara uppkommen dels af Vesterbottens successiva befolkning allt högre och högre opp ifrån Bottniska viken, dels ock af Lapparnes flyttläger, hvilkas nomadiska bana i öster merändels slutar sig vid denna gräns. Men vid ett närmare skärskådande finner man allt för tydligt, att äfven naturen laggt sin hand vid denna delning. Man kaste en blick på chartan öfver Vester- och Norrbotten, samt Lappland, och man upptäcker genast en mängd af sjöar, elfvar, bäckar, träsk och andra vattensamlingar, hvilka deremot saknas

på det Vesterbottniska slättlandet, hvarest endast några, liksom af matthet spakt flytande, hufvudfloder gå att vältra sin börda i hafvet.Detta bevisar tydligt, att naturen likasom mödat sig att härma den stora fjellryggen j smått, i det hon danat en med den samma parallel sträckning af bergskedjor, hvilkas upphöjning det ifrån fjellen brådstörtande isvattnet icke kunde passera, förrän nedsänkningen eller caviteten mellan fjellarnes bas och denna upphöjning blifvit uppfylld med vatten Denna platta upphöjning, som man kan kalla *sjögränsen*, är i sanning omärklig för ögat, men nödvändig för tanken och sann i naturen. Den tyckes äfven sträcka sig genom Jemtland, der den formerar Storsjön, samt Dalarne, der den bildar Siljan, o. s. v.. Detta är en omständighet, som verkligen bidragit till Lappmarkens ytliga bildning och physiska beskaffenhet,

§. 5.

Om vi fästa vår uppmärksamhet på Lappmarkens ytliga bildning, så möta oss der, vid första anblicken, talrika, dels smärre, dels större, dels sammanhängande, dels ock genom djupa dalar afbrutna bergskedjor, hvilka, på afstånd betraktade från en upphöjd ståndpunct, föreställa en ojemn plan, lik det svallande hafvets. Dessa äro beklädda med grönskande skogar, som utgöra vidsträckta och dystra ödemarker. De bestå merändels af omvexlande *granskogar, tallskogar, björkskogar och pilskogar*, af hvilka hvarje artfordrar sin serskilda jordmon. Vidare skådar man i de djupa dälderna mångfalldiga sjöar och vattensamlingar, hvilka föreställa]ikasom ett silfvergolf i fonden af dessa grönskande amphitheatrar. I anseende till dessa vattensamlingars olika djup och beskaffenhet, kunna de indelas i *sjöar, träsk, myror och kärr*. Men, för att ur denna oordenteligt framställda teckning kunna draga sanna och ämnet upplysande slutsatser, torde det vara nödigt, att vidröra hvar och en sak för sig med en speciellare detail.

§. 6.

De *tallskogar*, som finnas i Lappmarken, älska merändels en torr, mager och sandig jordmon. De vexter, som allmännast finnas i dylika tallskogar, äro: *ljung* (erica vulgaris); *blåbärsris* (vaccinium myrtillus L.); *mjölon-ris* (arbutus uva ursi); *kråkbärs-ris* (empetrum nigrum), samt *blå-pil* (salix livida, Wahlenb.). — Härtill kan äfven läggas: *selg* (salix capræa L.); *klot-starr* (carix globularis L.) samt *rehn-mossa* (lichen rangiferinus L.). Tallskogar finnas öfver allt i Lappmarken, men äro likväl allmännast på den sidan, som gränsar till Vesterbotten. Således intaga de största vidden mellan Åsele, Lycksele, Arvidsjaur och Jockmock. Med ett ord: de största och vidsträcktaste tallskogar finnas neder om*Sjögränsen*, det vill säga den upphöjning, som utan tvifvel danat de många sjöar, samt träsk och kärr, hvaraf Lappmarken öfverflödar.

§. 7.

Granen kräfver i allmänhet en bördigare jordmon än tallen. Der leran är blandad med rödmyllan, eller annan tung och sumpig matjord, der jordmonen icke är alltför mycket stenbunden, der vexer granen frodigast. I synnerhet är granen allmän på skuggrika ställen, såsom till exempel i djupa dalar, vid källbäckstränder, på norra sidan af berg, med flere andra ställen, der solstrålarne icke kunna fråntaga jorden dess behöriga vätska. De allmännaste vexter i granskogarne äro: *back-tåtel*, eller *sian* (aira montana L.); *får-svingel* (festuca ovina L.): *almycke* (epilobium angustifolium L.); *blåbärs- och lingon-ris*, hvartill äfven kan läggas: geranium sylvaticum L., pyrola rotundifolia och secunda L. Dessutom betäckes marken af hvarjehanda löfmossor, såsom polytrichum commune L., dicranum scoparium Hedv., hypnum L. m. fl.

Jag har funnit, att granskogar intaga största rummet vid alla sjöar samt bäckar och kärr i Lappmarken och kan

således med trygghet intyga, att den egentliga *tallregionen* bör räknas nedom sjögränsen,*granregionen* ofvan för sjögränsen, samt *björkregionen* rundt omkring fjellarnes baser Detta instämmer med de flestas erfarenhet, som bo i Lappmarken. Äfven Lapparne, hvilkas nomadifika bana går tvärs igenom landet, intyga detsamma. Stud. Herr Björkman intygar, att det är samma förhållande i Gellivare och Juckasjervi, som jag funnit i de öfriga Lappmarkerna..

När man således jemnför tracterna på båda sidor om sjögränsen med hvarandra, så finner man en märkbar skiljaktighet, så väl i jordmon, som vegetation, hvilka omständigheter hvarje fördomsfri landtman ingalunda anser med likgilltighet, då det kommer an på uppodlingar och åkerbruk,

§. 8.

Man har i allmänhet antagit, att tallen uthärdar längre klimatets stränghet än granen. Man har tyckt sig märka, att den förra till och med fortfar att tränga sig opp under fjellarne, sedan granen upphört att vexa. Det torde likväl förtjena undersökas, huru vida en sådan mening i det hela eger bestånd.

En omständighet, som väl icke bevisar motsatsen af den antagna hypothesen, men tyckes bekräfta den af mig i föregående §. antagna meningen, är, att den skiftevisa omvexlingen mellan gran- och tallskog står under

större inflytelse af den jordmons beskaffenhet, hvarpå den vexer, än af klimatet, med undantag likväl af den absoluta gränsen, vid en gifven perpendiculaire höjd öfver hafvet, hvarutöfver ingendera kan komma; och ändtligen, om så händer, att ett jordlager af en viss direction, till ex. ifrån öster till vester, mötes och afbrytes af ett från en annan direction kommande jordlager eller bälte, som består af torr och sandig jordmon och har således tallen till sin säkra följeslagare, så låter det lätt förklara sig, huru det kommer till, att dessa trädsorter tyckas täfla med hvarandra om herraväldet vid fjellrötterna. Detta torde kunna upplysas af följande pålitliga anmärkningar, som jag så väl under sommar- som vinterresor, genom åtskilliga delar af Lappmarken, haft tillfälle att göra.

§. 9.

Om man reser i Luleå Lappmark, till exempel ifrån nybygget Njawe till Ouickjock, och fäster uppmärksamhet på de skogs- och fjellberg, som omgifva sjön Saggat; så finner man, att de på norra sidan belägna *Orrevaratsch, Kassavarre* och *Tafve Pakte* äro bevexta med lummiga tallskogar, der de nämligen slutta mot söder, men dalarne mellan nämnda berg hysa skuggrika granskogar. Betraktar man åter bergen: *Aclatis*,*Ramech, Tarfek* och *Lastach*, så ser man blott granskogar på deras mot norden sluttande sidor Jag nekar icke, att äfven på dessa bergssidor kunna finnas några spridda tallar; men, der de finnas, utmärka de en torr och sandig backe.. En mil norr om Ouickjock ligger en sjö, *Tâtâ* kallad. De berg, som ligga på dess norra sida, prydas med tallskog; men de på södra sidan belägne *Kabbla*-fjellens norra basis betäckes med granskog.

Bredevid Quickjock uppkommer en med tallskog bevext landsträcka, kallad *Tiggehaik*, som fortsätter i N. V. parallelt med *Kamajock*, går öfver *Njakakjock*, förbi *Ähok* och *Zåkolmjaur*, samt framtränger vid sidan af *Njåttsosjock* opp efter *Njåttsos vagge* ända till björkskogen vid skogsbrynet. Dessa tracter, på norra sidan om Kamajock, hafva alla sluttning mot söder. Deremot är hela Valle-fjellets norra sida, på södra sidan om Kamajock, bevext med granskog, som sträcker sig lika långt root fjellarne på denna, som tallskogen på den andra sidan.

Vid östra ändan af sjön *Pecorajaur* uppkommer en granskog, som fortgår vesterut under hela norra sidan af fjellberget *Skieldavare*, vidare på båda sidor af *Zelekjock* opp till björkskogen vtd skogsbrynet, nära *Själlapould*. På norra sidan af samma sjö vexer mera tall än gran. I PiteåLappmark är det nästan samma forhållande. Det

vidsträckta fjellet *Arvas*, en dagsled långt och icke minre bredt; det branta berget *Ramin* och fjellet *Gaizatsch*, alla belägna på norra sidan af sjön *Tjeggelvas*, bära på sina mot söder sluttande sidor ganska vidsträckta tallskogar. Men granskogarne på södra sidan af samma sjö, under norra sidan af det 4 mils långa fjellet *Barthurthe*, gifva icke vika för de förra. Sjön *Rappen*, som är 2 mil lång, har granskog på södra sidan, men tallskog på norra sidan. Äfven den 7 mil långa *Hornawan* har mycken tallskog på norra sidan, men mera granskog på södra sidan.

Kort sagdt: i alla fjelldalar och nästan i hela Lappmarken skall man finna granskogar på de bergssidor, som luta mot norden, men tallskogar på de sidor, som slutta mot söder.

Men härutinnan gifvas likväl många undantag. Ty södra sidorne af fjellbergen *Snjerach, Valle* och *Ramech* i Luleå Lappmark, samt *Ardna puowd* och *Kaltes puowd* i Piteå Lappmark, äro alla bevexta med skuggrika granskogar. Detta är äfven händelsen med *Åreskutan* och *Hofverberget* i Jemtland; men orsaken dertill ligger, som sagdt är, i jordmonens bördighet och jemna fuktighet, som underhålles nästan hela sommaren genom de täta, ofvan ifrån fjellen nedlöpande, fjellbäckar.Härmed vill jag dock ej hafva bestridt deras erfarenhet, som på vissa ställen i Lappmarken, äfvensom i Dalarne och Härjedalen, utstakat en smal tallregion ofvanför granregionen. Men, att granen kan, med villkor af en passande jordmon, gå till björkskogarne vid skogsbrynet, derpå gifver oss Jemtland ett otvifvelaktigt bevis. Hela landsträckan vester om Åreskutan har en ganska långsluttande, för ögat nästan omärkbar, upphöjning, hvilken här går ända till skogsbrynet och slutas icke, såsom i Lappmarken, med några stupare afsättningar vid fjellryggens bas. Följden deraf blir den, att hela landsträckan mellan Storsjön och fjellryggen ligger här, nästan mer än på något annat ställe, dränkt under oändliga myror, kärr och moras, med mellanliggande skuggrika granskogar, som fortgå ända till *Medstugan*, hvilket nybygge ej ligger långt ifrån skogsbrynet.

Herr Hisinger, uti Anteckningar under en resa genom Jemtland 1818, instämmer fullkomligen i den erfarenhet, som jag året derpå 1819 fick inhemta. På Norska sidan befanns tallen gå litet högre än granen. Detta förhållande lärer inträffa långs efter hela Norska kusten och bidrager än mer, att bekräfta sakens bedömande ur ofvan anförda synpunct.

Då man känner, att landet på Svenska sidan höjer sig småningom till fjellarnesbaser, så måste det äfven, i följe deraf, arbeta med en beständig vätska och fuktighet; hvilken utan tvifvel ganska mycket influerar på jordmonen. När nu erfarenheten besannar, att tall vexer på torr och mager jordmon, men granen deremot älskar en fuktig jordmon, så lärer det icke förefalla någon underligt, att hela sträckan mellan sjögränsen och fjellarnes bas är bevext med granskog. Och, om vid fjellarnes baser; der landet åter får en hastigare upphöjning, som gör, att fuktigheten snarare afrinner och danar en torr jordmon, dessa backar ännu framlocka några krokiga tallar, så lärer man icke med skäl böra kasta skulden till denna förändring på klimatet, eller granens och tallens olika ömtålighet för köld, då man, enligt deri redan antagna erfarenhetsregeln; tydligen inser, att en sådan jordmon, äfven om den flyttades ner på slättbygden, icke kunde framalstra annat än tall.

På Norrska sidan deremot, der fjellryggen tvärt afbryter, med stupa afsättningar och branta precipicer, der afrinner fuktigheten snart, hvadan det synes helt naturligt, att tallen visar sig först på dessa torra backars afsättningar.

Samma förhållande på *Dowre* i Norrige torde kunna bedömas ur samma synpunct.

§. 10.

Om jemnförelsen mellan gran- och tallskogar tyckes det redan vara tillräckligen ordadt; men vid tillämpningen af deras nytta och skada i ekonomien, samt deras inflytelse i synnerhet på åkerbruket, tyckes en närmare kännedom af deras inbördes förhållande blifva hvarken onyttig eller öfverflödig.

Att granskogar antyda en bördig jordmon, men tallskogar en steril mark, det må upplysas af följande exempel:

Det händer icke sällan, att nybyggarne, antingen af våda, eller ock med flit, sätta eld på omkringliggande skogar.

Det göra de, antingen för att skaffa sig ett godt mulbete, eller ock, när det kommer an på tallskogar, för att aflägsna Lapparne med deras rehnhjordar från sitt gebiet, emedan rehnarne göra mycken skada på nybyggarnes höhässior. Det sker i båda hänseenden, ty värr! till landets stora skada och känbara skogsförödelse. Men våldsverkarne vinna sitt ändamål; ty högst 3 år, sedan en granskog blifvit sålunda härjad, har man der det ypperligaste mulbete, som någonsin gifves i verlden. Det består då till det mesta af den så kallade *Sian*, aira montana L., som vexer så ymnigt och tjockt, att man med mycken båtnad kan insamla den till foder. Creaturen äta denbegärligt, både vinter och sommar, samt gifva mjölk, smör, ost och talg i sådant öfverflöd, att man måste förundra sig deröfver. Men tallskogarne deremot, som på sådant sätt afbrännas, blifva i grund förderfvade och oförmögne, att framalstra något vegetabile, utom några glest strödd» arundines och någon marchantia.

Det enda, som likväl tyckes hafva någon trefnad på sådana ställen, äro: *blåbär, lingon* och *hallon*, hvilka plockas i mängd af invånarne och nyttjas som bröd vid mjölken.

§. 11.

Af detta bevises nogsamt granskogarnes företräde framför tallskogarne, när det kommer an på uppodlingar. I synnerhet, om någon emot söder sluttande plan öfverkommes, bör den högligen recommenderas. Af sådan beskaffenhet äro de vid Luleå landskyrka uppodlade ängar och åkerfält. De med björnmossa (polytrichum) bevexta sidländta granskogar äro först afhuggne, afbrände och inhägnade, hvarefter de tjena till mulbete i några år. Derefter, sedan rötterne på de afhuggna stubbarne börjat förruttna, då börjas rödjande, brännande och plöjande med eftertryck. Den nyplöjda jorden förädlas med litet gödsel samtbesås antingen med korn eller råg, som bär frugt; så att arbetaren och sädesmannen kan se sitt arbete betaldt inom några år.

§. 12.

I Lappmarken finnas äfven vidsträckta *björkskogar*. Antingen vexer björken ganska sparsamt bland tallskogar, då den som oftast förvandlas till den så kallade hängbjörken, eller i granskogar, der dess bark blir mycket skråflig, och stammen fågrenig. Men aldra heldst trifves hon på en sandig, dock ingalunda mager jordmon. Således ser man alla fjelldalar prydas af detta vackra träd. Dessutom tål hon klimatets stränghet i det längsta. Der gran och tall få stå tillbaka, der begår björken sig ännu temligen bra. Icke sällan blir man varse björkskogar i sluttningen af något berg. Der vexer hon ensam, jag vet ej af hvad anledning, med uteslutande af andra träd. Sådana björklundar kallas af Lapparne *ridah*. De äro ganska skuggrika och frugtbara på egna vexter. Der vexer angelica archangelica L., osmunda struthiopteris L., aconitum septemtrionale Willd, samt sonchus alpinus L. i sådan mängd, att en vandringsman, då han möter en sådan örtskog, bör stadna och draga i betänkande, huru vida han förmår genomtränga densamma. Der vexer björken ganska rak och ger ett godt snickarevirke. Jag har ofta sett stammen på en sådan björk stiga till 3 à 4 quarter i diameter. Björkskogarne i Lappmarken hysa åtskilliga örter, nyttiga för boskapen. De allmännaste äro *tuf-tåtel* (aira cæspitosa L.); *borst-tistel* (carduus heterophyllus L.); *fjell-kumpe* (phleum alpinum); *ängsgröe*, eller *jäger-gräset*, (poa pratensis L.); *vårbrådden* (anthoxantum odoratum L.), samt *luktgräset* (holcus odoratus L.); hvartill äfven han läggas *hven* (agrostis stolonifera L.); *snöbollar* (trollius europeus L.); solidago virgaurea L., myosotis scorpioides m. fl. Dessa utgöra de så kallade *rådnings* (rödjnings) ängar; men der är thy värr yxan nästan aldrig satt till roten, ehuru de glesa trädens och buskarnes undanrödjande icke tarfvar mera åtgärd, än att efter rotbrytningen släpa dem några famnar och kasta dem i de förbiflytande elfvarne. I Lappmarken brukas icke björk till bränsle. Dertill duger endast torrfuru och tjär-rötter. Deraf händer, att de nyttigare grässlagen alldeles utträngas och förqväfvas af åtskilliga, både för höbergningen och boskapen skadliga, ogräs, hvaribland hundflokan i synnerhet bör anmärkas. Och detta skulle icke kunna afhjelpas genom

idoghet ocharbete; icke förbättras och förvandlas till de mest afkastande ängar, genom rödjande, plöjande ocb sående af nyttiga höfrön? Då det till och med kan bevisas, att denna, af elfvarne uppkastade och med hvarjehanda ifrån skogar oeh fjellar samkade grus och vegetabiliska gödselämnen beblandade, sandmylla är den yppersta jordmon för hvarjehanda jordfrugter, såsom: *potates, kål-rötter*, m. m.

§. 13.

Pilskogar äro Lappmarkens prydnad» Då vandraren stretar med besvär under den brännande solen mot den sluttande bergssidan, och, mattad af hettan och motgången, han ändteligen når dess topp, der den renade etherns fläkt svalkar så ljuft från Nordens isiga toppar, och han kastar en blick tillbaka på de fält, han lemnat under sina fötter: då bländas hans forskande öga af dessa Florans täcka nympher, som blanda sina harmoniskt varierande färger, mellan grönt, ljusgrönt, blågrönt, ljusgrått, silfverhvitt ocb guldgult, med spegelglansen af det chrystall-klara isvattnet, som med ett doft sorl slingrande gjuter sig fram genom dälden. Och hvilken nytta medföra de icke i ekonomiskt hänseende? En läckerhet för alla gräsätande djur. De borde ju insamlas såsom sofvel till vintern för boskapen;men det sker icke, och dertill är lättjan och okunnigheten skulden.

Pilskogar tränga sig ännu längre fram mot fjellarne, sedan björken upphört att vexa. Barken af pilarne är ypperlig till allt slags läderberedning. Dertill nyttjas den ock af invånarne.

Såsom bihang till ofvannämnde skogar medfölja *asp* och *alder, hägg* och *rönn*. Asplundar träffas i skydd af bergssidor på torr jordmon. Aldern (*alnus incana, Willd.*) pryder de våta ängarne och behåller sina löf längre än något annat löfträd i Lappmarken. På ängar och under bördiga bergssidor utbreder häggen sina löfrika, hvitblomstrande grenar om våren och sina svarta bärklasar om hösten. *Rönnen* är mera sparsam, men stiger högre opp under fjellarne, än någon af de 3 föregående. I skuggrika granskogar växer den mycket spenslig och tjenar till refspinnar för nybyggarne samt vandringsstavar för Lapparne.

§. 14.

Sedan vi nu i korthet genomögnat fasta landet i Lappmarken med dess egenkaper och förmoner, böra vi äfven fästa en kort uppmärksamhet på de vattenaktiga delarne, hvilkas inflytande på klimat och vegetation, samt ekonomie och hvardagslifvets förnödenheter, gifver anledning till att närmare undersöka

deras egenskaper samt utröna tjenliga medel till förekommande af de olägenheter, som af dem i deras nuvarande tillstånd förorsakas.

Ibland dessa vattensamlingar falla oss *sjöarne* (lacus) först i ögonen. De finnas till stor mängd i Lappmarken. Såsom exempel kunna nämnas: *Stor-Uman* och *Vindelen* i Umeå Lappmark; *Stor-Avan, Udjaur* och *Hornavan*, samt *Rappen* och *Tjegelvas* i Piteå Lappmark; *Karatsch, Saggar, Skalka, Parkijaur, Randijaur* och *Purkijaur*, samt de nedre *Stor-Luleå*-träsken i Luleå Lapp-jnark,

Sådana sjöar äro ganska djupa, ifrån 10 till 40 famnar. Islossningen sker ungefärligen 8 dagar före midsommaren. I medium och slutet af November, pläga de merändels tillfrysa. Vattnet klart, genomskinligt. Botten fast, hvitaktig, med sten. eller ler-grund. Deras temperatur om våren och sommaren lägre, men om hösten högre än luftens. *Fiskar*, som trifvas i dessa sjöar, äro förnämligast: *sik, asp, gädda, abborre, röding) borsting, lake*, samt understundom *löja*.

Dessa sjöars spridda holmar och sluttande stränder erbjuda de förmonligaste tillfällen till uppodlingar.

Naturliga ängar, skog till öfverflöd, romantiska utsigter, fiskvatten, foglar och villebråd rundt omkring i skogarne, med ett ordallt, som kan både gagna och förnöja mennisko-lifvet, tyckes här vara samladt af naturen,

som sjelf går hvarje menskligt beödande till handa och belönar arbetarens mödor med framgång.

§. 15.

Att dessa sjöar göra mycket till förmon för åkerbruket, det kan ingen neka. Väl sprida de en angenäm svalka i luften under den heta sommardagen; men de göra ock samma luft mera tempererad om natten. Väl går vegetationen långsammare vid stranden af en öppen sjö, än i solbaddet; men det visar sig snart vid en infallande frostnatt, hvad som är vunnet dermed, att bo vid sjöstranden, då åkern der beskyddas 2 à 3 veckor längre, än på något annat ställe, emot den härjande köldenI Luleå Lappmark ligger en holme, vid namn Björkholmen. Der pläga potatoesbladen stå ofrusna ända till sista quarteret af September månad. På andra ställen frysa de redan innan den 24 Aug.. Och orsaken är lätt funnen. Först hindras icke luftens täta omvexlingar på sådana öppna ställen att göra inflytelse på safternas omlopp i den ännu mjuka och omognade kärnan. För det andra meddela de icke litet quantum värme åt den omgifvande

atmospheren och ersätta således under de kalla höstnätterna den brist på värma, som förorsakas af den kylande nordanvinden.

§. 16.

Dernäst böra vi äfven anmärka sådana vattensamlingar, som komma under namn af *träsk* (stagna). Träsk, egentligen ett provincielt ord, brukas öfver allt i Norrland och säges nu om alla sorters stillastående vatten, utan afseende på någon serskild egenskap. Att detta uttryck ifrån början haft en egen bemärkelse, derom tvifla vi icke, så mycket minre, som, benämningen af *sjö* och *ava* är lika mycket gängse. Och, om vi villja sluta till ordets bemärkelse genom derivation från ordet traska, som betyder: vada i gyttja och smuts, så skulle träsk egentligen betyda: gyttjefulla kärr. Härmed må förhålla sig huru som heldst. Imellertid taga vi oss anledning till denna benämning af *träsk*, till skilnad från sjöar, som äro a£ helt annan natur.

Med *Träsk* må man således förstå sådana sjöar, som icke hafva sitt ursprung från fjellarnes sjömassor och glacierer, utan de hafva sin upprinnelse från kärr, kallkälldrag och annan sumpig mark. Till följe häraf är deras vatten brunt och ogenomskinligt. De äro icke djupa, från en till tio famnar. Botten består af en lös, brunaktigeller svart gyttja. De fiskar, som vanligen trifvas i sådant vatten, äro: *gädda, mört, abborre.* Deras yta prydes af *näckblommor*, (nymphææ); *abborgräs* (potamogeton), *vass* (arundo phragmites L.) och *säf* (scirpu$ lacustris L.) m. fl.

§. 17.

Äfven af sådana sjöar gifves en stor mängd i Lappmarken. Såsom exempel må nämnas: *Fal-Träsk* och *Abmo-Träsk* i Umeå Lappmark; *Gargaur* och *Kallesjaur* i Piteå Lappmark; *Vajkijaur, Nautijaur* och *Kåskus* i Luleå Lappmark, m. fl. Af sådant ursprung äro alla smärre älfvar, som flyta ner i Bottniska viken, s|som: *Bure-Elf, Kåge-Elf, Byske-Elf* och *Råneå-Elf*, Dessa så kallade träsk hafva icke den välgörande inflytelsen på klimatet, som de större sjöarne, emedan de förstnämnda äro hvarken så stora eller djupa som de sednare. Deras islossning sker vid såningstiden, i början af Juni, deras isläggning i medium af October, och deras temperatur är merändels homolog med luftens.

§. 18.

Man bör äfven anmärka sådana vattensamlingar, som komma under namn af insjöar och tjernar. Ordet Insjö brukas

egentligen i jemnförelse med andra sjöar, och menas dermed sådana vattensamlingar, som icke hafva något ut- eller inlopp. De hafva dock förbindelse med andra större sjöar genom en eller flera canaler, hvarigenom de erhålla friska omvexlingar af vatten. De hafva således klart och sött vatten, ljus och leraktig botten, men äro icke djupa, ifrån en till fem famnar.

Deras stränder äro bevexta med åtskilliga hösorter, såsom: *vattenstarr* (carex aquatilis Wahlenb.); *lappsko-starr* (carex vesicaria L.), *fräkne* (equisetum fluviatile L.) m. fl. Dessa stränder öfversvämmas af vatten om våren, men blifva torra om hösten. Insjöar förse äfven sina innehafvare med fisk, som fångas uti ryssjor eller tinor, hvilka sättas i canalerna, genom hvilka fisken går in om våren och går ut om hösten. Såsom ex empel på sådana sjöar kan nämnas *Miertek* i Luleå Lappmark vid Qvickjock.

§. 19.

Tjernar (stagnatiles) äro att anse som träsk i miniatur. De träffas i midten af mossbelupna kärr. Vattnet brunt med lös botten, rikt på allehanda vatten-insecter. Omkring deras stränder vexa: *missne* (menyenthes trifoliata L.) och *vattubläddror* (utriculariæ). Dessa tjernar hafva hvarken ut- eller inlopp. Det öfverflödiga af derasvatten går bort genom utdunstning och silar sig fram genom den sumpiga mossan. De tyckas i allmänhet vara skadliga både för helsa och klimat.

§. 20.

De delar af jordytan, som komma under namn af *myror, kärr* och *mossar*, äro i sanning kinkiga ämnen att vidröra. Men, då man med skäl kan kalla Lappmarken en stammoder för myror och kärr, så vida de der, i jemnförelse med det torra, intaga en större vidd, än uti någon annan del af Sverige, så tyckes det icke vara billigt, att förbigå dem med tystnad. Att ingå i vidlyftiga undersökningar om orsaken till deras ursprung, deras substans och bildning, det är utom föremålet af denna korta afhandling. Vi lemna äfven det derhän, huru vida myror i Lappland ega någon likhet med mossfälten i Skottland, hvilka blifvit beskrifne af *William Aiton* i en afhandling om mossjordens uppkomst, egenskaper och odling, öfversatt af C. G. Lindman i Örebro 1807.

Hvad åter angår myrors classification och indelning i arter, med tillägg af vissa kännemärken, det torde blifva en lika så ofullkomlig, som inconsequent systematisering, då man betänker, att dessa naturskroppar äro att betrakta som tillfälliga ochvillkorliga phenomener af naturkrafternas ömsesidiga inverkan och kunna således icke anses som en bestämd lifsyttring af vissa i naturen nedlaggda grundlagar. Att åter förena dem alla och säga, att allt, hvad myror heter, är af enahanda ursprung och lika beskaffenhet, vore lika så stridande mol sanningen, som att säga, det alla myror och kärr medföra lika mycken nytta och skada i ekonomien.

Det är således i andledning af deras olika inflytelse på ekonomien, som man bör iakttaga och beskrifva deras olikheter, och dertill gifves en medelväg, som bör följas, och det är, efter min tanka, deras olika vegetation. Ty, om naturforskaren, då han vandrar på torra landet, kan, i följd af erfarenheten, bestämma vissa delars locala förhållanden, i jemnförelse med vegetationen, ehuru orsaken till denna localitet stundom döljer sig för hans forskningslystnad, så kan han äfven, på samma grund, sluta till beskaffenheten af myror och kärr, vid betraktandet af deras vegetation, som merändels alltid står i sammanhang med ställets localitet.

I följe häraf kunna kärren i Lappmarken indelas i tvänne slag, nämligen: myror och mossar. De förra äro gräsbevexta och öfversvämmade nästar, hela sommaren a£ vatten. De sednare äro mossbelupna ochständigt

fuktiga, men nästan aldrig öfversvämmade.

§. 21.

Af olika myror märkas följande: 1. *Hömyror* (paludes graminosæ) intaga vidsträckta fält i det skogiga Lappland. De utgöra största delen af de nu varande nybyggarnes ängar och bestå merändels af *kafvelstarren* (carex ampulacea Ehrh.). Nästan hela sommaren öfversvämmas de af vatten. Sällan händer det under heta somrar, att man kan gå torrskodd på dem. Hvart annat år afslås dessa glesvexta och föga högifvande fält, och nöt-boskapen besväras ända till ledsnad och bensvaghet med denna magra spis. Emedan dessa af naturen danade ängar äro kringspridda i skogarne, så händer det icke sällan, att en nybyggare måste resa 2 à 3 mil från sitt hemvist, till att inberga foder för sin boskap om sommaren och forsla hem det om vintern genom en 5 alnars djup snö. Huru måste icke dessa arma eremiter slita ondt för sitt lifsuppehälle, endast af okunnighet om rigtig ängsskötsel? Och må hända sker detta till en del genom brist på upplysande exempel af dem, som emot bättre vett och öfvertygelse släpa sitt lif igenom med en förvånande liknöjdhet för alla arbeten och företag, som i någon mon bidraga till menniskoslägtetsjordiska välmåga, eller åtminstne lindra dess lidelser. — Om man, i anseende till den naturliga vildhet, som ännu höljer dessa länder, skulle villja tvifla på åkerbrukets minre gynnsamma framgång, så frågar jag: men hvilka äro väl då de hinder, som göra ängarnes skötsel i Lappmarken omöjlig? Eller väntar man, att naturen, åt sig sjelf lemnad, skall åstadkomma ett frugtbäranda Eden utan all menniskoåtgärd? I sanning, naturen har gjort mer än mycket uti detta afseende i Lappmarken. Ty de flesta ängar, hvarmed nybyggaren föder sina 6 kor per medium, 20 à 30 får, samt häst och oxe, de äro ju naturens eget verk.

2. *Dy* (paludes profundæ) träffas som oftast i granskogar. Deras vegetation består af carex chordorrhiza Ehrh., carex limosa L., carex panicea L. samt carex livida Wahlenb. Rötterne af dessa starrarter infläta sig i hvarandra och utgöra en gungande fly, som är farlig att gå på, både för menniskor och djur, hvarföre de ock lemnas orörde både af frossarens tand och slåttermannens lia.

3. *Flarkmyror*, eller egenteliga kärr, (paludes limosæ) äro sådane, som hvarken äro öfversvämmade af vatten, ej heller fullkomligt torra. De bestå af en slipprig gyttja och tyckas hysa mycken jernrost, hvilken ofta framflyter i små rennilar. Ehuru deras vegetation varierar, tyckas likvälföljande sädesarter der hafva sitt hemvist, nämligen: juncus acutiflorus Ehrh., juncus rariflorus Hartm., scheuchzeria palustris L. samt eriophorum polystachyon L. Af sådana kärr finnes en icke liten mängd i Lappmarken.

4. *Fjällmyrar* (paludes uliginosæ) finnas aldramest i de björkskogar, som omgifva fjellarnes baser. På dem vexa scirpus cæspitosus L., eriophorum alpinum L. och icke sällan carex filiformis L. Sådana myror äro temmeligen torra och stadige att gå på; man de gifva dåligt foder.

5. *Tufmyror* (paludes cæspitosæ) finnas ganska ymnigt vid låga sjöstränder och äfven i tallskogar, *Tufstarren* (carex cæspitosa L.) är här rådande, som, med sina half alns långa tufvor, gör mera skada än gagn på de ängar, hvarest hon fatt intrång.

6. *Rismyror* (paludes virgatæ) äro icke sällsynta vid bäckstränder i skogar och fjellar. De bestå af täta och jemnhöga pilbuskar (salix limosa Wahlenb.) och täfla på långt håll i fägring med täcka, konstmessigt trädgårshäckar. Hjordarna spisa dem med begärlighet; men vandringsmannen står der likasom i en labyrinth och är i fara, att icke slippa hvarken fram eller tillbaks.

7. *Starrängar* (prata irrigata) finnas vid sjö- och bäckstränder, så väl i det skogiga Lappland, som ock i synnerhet i alla fjelldalar. De öfversvämmas om våren affjellfloden, men blifva merändels torra om hösten. Då svajar den svettige slåttermannen på dessa jemna fält och samlar en rik skörd för den långa vintern, Af dessa ängar märkas:

a) torra *starrängar* eller *risängar*. Der har salix hastata L. gjort sig mästare af fältet och nästan trängt ut alla grässlag. Dock hafva äfven några trängt in vid hennes sida; ibland dem arundo stricta Schrad,, pedicularis

sceptrum, Corolin. samt poa pratensis, variatio hydrophila mihi). Dessa slags ängar äro ganska hårdbetna för lian, men lemna ett godt foder, då de blifvit inbergade. b) *Våta starrängar* bestå af carex aquatilis Wahlenb., carex ampulacea Ehrh., equisetum limosum L., juncus filiformis L. Dessa ängar äro af naturen så rika, att de knappt kunna förbättras af konsten.

8. *Pölar* (lacunæ) äro gropar, der snövattnet om våren samt regnvattnet om sommaren samlas från kringliggande höjder. De tyckas hysa en leraktig botten, hvarigenom det samlade vattnet icke hinner suga sig ner i jorden så fort, som på andra ställen. Men, då heta somrar infalla, bortdunstar vattnet, hvarpå den gelatinösa gyttjan remnar i terningar. Uti dessa pölar finnas inga vexter, utom sparganium natans L., alopecurus geniculatus L., callitriche verna L. samt stundom subularia aquatica L.9. *Gölar* (fossæ inundatæ) böra skiljas från föregående, derigenom att de hafva förbindelse med någon sjö eller elf samt sträcka sig på längden såsom grafvar eller diken genom björkskogar, kärrängar m, m. Uti gölar vexer lappskostarren, carex vesicaria L., i ymnighet, samt galium palustre L., pedicularis palustris m. fl.

10. Till starrängar höra äfven *fräkengropar*, hvilkas vatten merändels når i midjan på mannen, samt gräsbevexta och steniga sjöstränder, bevexta med gröfre starrarter.

§. 22.

Mossar (paludes turfosæ) utbreda sig öfver allt i Lappmatken, både i skogar och fjellar. Af flera quadratmils omfång upptäcker man ofta skoglösa fält. De största sträckor af sådana mossar, som jag har sett, och som kunna tagas som exempel, äro omkring nybygget *Gargaur* i Piteå Lappmark, samt stora Maddus i Luleå Lappmark.

Af mossar märkas: 1:o *torfmossar*, som ock kallas *mossmyror* och *snottermyror*. Deras vegetation varierar efter nuancen af klimatet och den jordmon, hvarpå de äro grundlaggde. Men deras underlager är alltid ett och detsamma. Det består af den så kallade *röd-* eller *barnmossan*, Lapparnes *mannatarfe* (spagnum palustre L).Denna besynnerliga mossart hopar årligen nya lager på de gamla bäddarne och höjer sig småningom så, att myran får en convex yta. Grunden af dessa mossmyror består af en grynig, lös och brunaktig torfmylla, som uppkommit af mossans kalfmultnade rötter och sträcker sig ofta flera famnar ner i jorden.

Dernäst bör man märka den vext, som öfver allt intager ytan af dessa vidsträckta mossar. Det är hjortron, rubus chamemorus L., som, med sina snöhvita blommor om våren och gulröda saftfulla bär om hösten, lemnar ett högtidligt vedermäle a£ den rikedom och mångfald, som framter sig ur djupet af naturens förborgade lifskraft; då hon på de ödsliga fälten, i de vilda skogarna, på de kala fjellarna, framalstrar dessa nordens drufvor, som läska mången mattad vandringsman och mätta så väl deh frossande björnen, som den tärande larven. På samma mossor äro *tranbär* (vaccinium oxycoccos L.) icke minre allmänna. När dylika mossmyror bildas i tallskogar, plägar den så kallade *mar-* och *gårtalleu* vexa på dem; men, då de bildas i granskogar, intager *rypriset* (betula nana L.) den största platsen. Äfven, ehuru mera sällan, pläga pingvicula vulgaris och villosa L., salix inyrtillöides L., salix glauca L., salix limosa Wahlenb. intaga sådana myror.

Dessa mossmyror kunna således vara nyttiga till en del, men skadliga i det hela för klimat och vegetation.

2. *Björnmossar* finnas ymnigt i skuggrika granskogar och på fuktiga ängar. De bestå af den så kallade *björnmossan* eller *gucku-rågen*, polytricum commune. Denna mossart är ganska skadlig derutinnan, att den angriper sura och våtländta ängar, frodas der och uttränger innan kort allt annat nyttigt foder. Det förtjenar således den idoga landtmannens omtanke, att, medan tider är, förekomma en så skadlig gäst, emedan den lägger sig som en tjock fäll öfver marken och utestänger både ljus och värma från jorden. Jag har ofta genom egna försök erfarit, att kälen under sådana mosslager ligger 8, ja till och med l4 dagar längre, än på något annat ställe. Detta bevisar, huru skadlig den är, och huru angeläget det bör vara, att utrota den.

Anmärkning. I anseende till den nära förbindelse, som är imellan jordmon och vegetation, torde man af det, som redan är sagdt om vegatationens locala förhållande, kunna inhemta ett ungefärligt begrepp om den rådande jordmonen i Lappland. Då man känner, att granit, quarts och glimmer utgöra grundvalarna för de fasta klyftor, som finnas i Lappland, så måste jordmonen i allmänhet blifva en blandning af dessa, med tillägg af de modificationer,som uppkommit af väta och torka eller v rme och köld. Leran ingredierar äfven i jordmonen, ehuru ren lera och mergel förekomma ganska sparsamt. Man träffar äfven små isolerade berg, som bestå af lerschiffer, till ex. *Kassavare* i Luleå Lappmark. På torra ställen är den så kallade rödmyllan eller *mojord* allmännast.

§. 23.

Elfvar, åar, bäckar, rennilar, forssar, strömmar, sel m. m. finnas till stor myckenhet i Lappmarken och böra icke alldeles förbigås, emedan äfven de hafva mycken inflytelse på uppodlingar och ekonomien i allmänhet. *Elfvar* (flumina) äro större i rörelse satta vattensamlingar, hvilka hafva sitt ursprung från fjellarnes ismassor. De måste nödvändigt blifva vattendigra, då man betänker, att hvar och en af dem genomlöper en sträcka af 40 mil, innan de framkomma till hafvet, *Umeå, Skellefteå, Piteå, Calix* och *Torneå* elfvar äro de förnäm- nämsta, hvilkas ungefärliga rigtningar och utgreningar skönjas af chartor, bland hvilka den af Doctor Wahlenberg upprättade botanico-geographiska är den pålitligaste i detta afseende. Man kan med skäl påstå, att dessa elfvar gifvit förnämsta anledningen till Vester- och Norrbottens befolkning, genom deras fiskrikhet ochgräsbevexta, lågsluttande stränder, hvilka ännu erbjuda förmonliga tillfällen till nya uppodlingar. Dessa elfvar undergå årligen en dubbel flod. Först vårfloden, som inträffar i början af Juni månad och förorsakas af snöns upplösning i skogarna. Dernäst följer fjällfloden vid midsommars tiden, eller i början af Juli, då fjellarnes snölager smälter till vatten. Vattnet stiger då 2 à 3 alnar högre än vanligt, hvarvid alla sidländta ängar öfvarsvämmas och gödas af det uppkastade gruset.

Hit höra som synonyma *strömmar, forssar, sel*. *Sel* säges i Norrland om sådana ställen, der vattnet under en trög, knappt märkbar rörelse likasom öfvergår till hvila på ett horizontelt planum mellan 2:ne forssar. Derifrån härleda namnen *Lycksele, Åsele* m. fl. sitt ursprung.

§. 24.

Åar (amnes) hemta sitt vatten ifrån kärr, träsk, myror och kallkälldrag i det skogiga Lappland. Deras bana är kortare än flodernas, deras vatten brunt, såsom deras ursprung, och deras volum mycket minre än de förres. Äfven deras stränder gifva anledningar till förmonliga uppodlingar.

§. 25.

Bäckar (rivi) äro utgreningar från hufvudfloderna, likasom trådfibrer från hufvudroten. De genomskära landet i mångfaldiga directioner och upphemta vätskorna från alla landsändar. Skogsbäckar taga sin början från träsk och myror m. m., men hysa vatten hela året om. Fjellbäckar uttorkas väl om vintern, men äro dock om sommaren så rika på vatten, att en menniska med möda kan vada öfver dem, hvarigenom de skilja sig från *rennilar*, hvilkas antal i fjellarne är oräkneligt.

Genom en ofullständig teckning har jag nu, så mycket i min förmåga stått, velat bibringa en ungefärlig åsigt af Lappmarkens ytliga bildning och physiska beskaffenhet. Många omständigheter framte sig der till uppodlingars möjlighet och förmon; men många äro ock de hinder, hvilka ligga i vägen för dessas lyckliga framgång. Men, att

dessa hinder icke äro oöfvervinnerliga, det torde redan kunna inhemtas af sakens natur; det hoppas jag ock framdeles bättre kunna utreda.

II.

Lapplands klimat, vegetation, höjd öfver hafvet.

§ 1.

Att skrifva om ett land, i afsigt att bevisa dess frugtbarhet, och börja med dess

§. 25.

Bäckar (rivi) äro utgreningar från hufvudfloderna, likasom trådfibrer från hufvudroten. De genomskära landet i mångfaldiga directioner och upphemta vätskorna från alla landsändar. Skogsbäckar taga sin början från träsk och myror m. m., men hysa vatten hela året om. Fjellbäckar uttorkas väl om vintern, men äro dock om sommaren så rika på vatten, att en menniska med möda kan vada öfver dem, hvarigenom de skilja sig från *rennilar*, hvilkas antal i fjellarne är oräkneligt.

Genom en ofullständig teckning har jag nu, så mycket i min förmåga stått, velat bibringa en ungefärlig åsigt af Lappmarkens ytliga bildning och physiska beskaffenhet. Många omständigheter framte sig der till uppodlingars möjlighet och förmon; men många äro ock de hinder, hvilka ligga i vägen för dessas lyckliga framgång. Men, att dessa hinder icke äro oöfvervinnerliga, det torde redan kunna inhemtas af sakens natur; det hoppas jag ock framdeles bättre kunna utreda.

II.

Lapplands klimat, vegetation, höjd öfver hafvet.

§ 1.

Att skrifva om ett land, i afsigt att bevisa dess frugtbarhet, och börja med dessutseende och bildning, utan att säga ett ord om klimatet, det tyckes i sanning vara ett *hysteron proteron* i den systematiska vetenskapens ordning; men, då naturens verkningar alltid måste uppenbara sig först, innan man kan sluta till deras orsaker, så tyckes det icke vara onaturligt, att först inhemta den yttre anblicken af ett land, innan man kan utforska dess nytta. Af de föregående §§. torde läsaren redan inhemtat en kort åsigt af Lappmarkens utseende; vi gå derföre att nämna några ord om. klimatet.

§. 2.

Af brist på fullkomliga samt flerestädes anstälda meteorologiska observationer, har klimatet i Lappmarken ännu

icke kunnat bringas till någon expressiv formel, som kan uttrycka dess medeltemperatur. Likväl hafva thermometer observationer blifvit gjorda 3 år efter hvarandra uti Enontekis, som är den nordligaste delen af Svenska Lappmarken. Dessa observationer äro eden beräknade af Herr Doctor Wahlenberg samt införda uti dess Flora Lapponica. Må det här vara mig tillåtet att af dem göra ett utdrag, jemte några anmärkningar om årstiderna, grundade på en mångårig erfarenhet.

§. 3.

Det är naturligt, att det skogiga Lappland, som ligger midt imellan snöfjellenoch Bottniska slättbygden, måste, i anseende till klimatet, hafva en märkbar inflytelse, så väl af de förras iskyla, som den sednares mildare temperatur. Och, ehuruväl Lappland ligger 8 à 12 mil från Bottniska viken, samt 16 à 20 mil från oceanen, så bidraga dock bägge dessa hafven till mildrande af Lapplands kalla luftstreck: det märker man tydligt, så snart vinden ligger på någondera sidan. Sydost vind är alltid mild för Lappland och merändels åtföljd af nederbörd. Vestlig vind svalkar och renar luften om sommaren. I fjellen rasar den med häftiga orkaner. Sällan medför vestlig vind regn på Svenska sidan; men på Norrska sidan sammanpackar den skyarna mot de kolossala bergstoderna och åstadkommer en stark nederbörd. Detta förhållende, som visserligen eger sin grund i naturen och låter förklara sig genom skyarnes sammanpackning mot fjellryggen, är genom långliga tiders erfarenhet bekräftadt; det intyga så väl Norrskarne i Nordlanden, som nybyggarne i Lappmarken: ostlig vind medför regn på Svenska sidan, men är klar på den Norrska: tvärt om är vestlig vind regnig på den Norrska, men klar på den Svenska sidan.

§. 4.

Det händer stundom, att den vestliga vinden midt i vintern, under den strängasteköld, tvärhastigt uppvärmer luften och förorsakar hvad man kallar töväder, eller blida. Det ser då ut, som skulle oceanens tempererade luftspher vara öfverflyttad från Norrige, för att till en tid hämma den bistra kölden. Thermometern stiger från 30 graders köld till 2 à 4 graders värme. Dessa blidor inträffa tidtals om vintern i Lappmarken och vara ifrån 5 à 4 till 8 à 14 dagar. Det är väl icke nödvändigt, att dessa blidor skola inträffa på bestämda tider; men förr eller sednare har man att vänta dem. De göra då halt för alla dem, som äro stadde på resor. Som de oftast äro förenade med blåst, så sammansmälter snön ansenligt i skogarna. Det händer icke sällan, att man får köra till marknadsplatsen genom en alns djup snö på sjöarna, då man på återresan, vid pass 8 dagar derefter, får åka på glinga eller halis. Vanligtvis räknar man följande *blidor*, nämligen: *Helgamess-blidan, Trettondags-blidan, Marknads-bildan* och *Vårfrudags-blidan*. Likväl kunna somliga uteblifva, eller ock flyttas längre fram.

§. 5.

Nordvest rasar med utomordentlig våldsamhet och är tillika med nordost den skadligaste af alla vindar. Om våren plägar nordvestan sopa öfver hela Norrland,och, varav den längre in på sommaren, så medför den säkert ett oår. År 1812 var Pingstveckan, som är Norrlands såningstid, rätt vacker; men hela Juni månad varade Nordvestan, som med en genomträngande iskyla förstörde all vegetation. Derpå följde regn i Juli och Augusti månader. Nästan samma var förhållandet år 1821. — Båda ganska kännbara oår i synnerhet för Norrland. — Dessa vindar äro de, som mest verka på klimatet i Lappland. Full nordlig och sydlig vind biåsar ock någon gång, den förra midt i vintern under den strängaste kölden, och den sednare midt i sommaren; men deras följder äro för klimatet minre märkbara.

§. 6.

Sommar, höst, vinter, vår, äro olika efter olika vädervexlingar. I allmänhet räknar man tre sommarmånader: Juni, Juli, Augusti, samt en höstmånad, September. Ifrån October till Maj har man vinter. Således återstår en vårmånad, som är Maj. — Vill man åter räkna sommaren ifrån den tid, då snön tinar af marken, tilldess den återkommer, så har man 4 månader, nämligen Juni, Juli, Augusti, September. Detta är vexternas lifsperiod i Lappmarken. Sedan har man 8 månaders vinter, under hvilken tid snön i skogarna vexer till 5 alnars djup,och isen på sjöarna till 6 quarter, samt kälen i jorden 1 aln o. s. v.

För att bibringa en ljusare åsigt af det hela, vill jag vidröra hvarje månad med specielare detalil.

§. 7.

Jannari: kallt och klart. — Ingen dag. fyra timmars morgenrodnad. Likväl synes solen 3 till 4 à 6 timmar öfver horizonten i den södra Lappmarken, samt äfven i den norra efter 13-dagenHär är solens vistande öfver horizonten *per medium* taget. En nogare kännedom om solens upp- och nedgång i dessa tracter inhemtas af Lappska Almanachan, utgifven till Haparanda horizont, belägen under 65:te graden.. Qvicksilfret faller ofta ner i thermometer kulan. År 1816 lades litet qvicksilfver i ett théfat. Det frös inom en timme till en fast metall och lät hamra sig. Medel-temperatura —

17° 50.

§. 8.

Februari fortfar att vara bister med 30 à 40 graders köld samt omvexlande snö och blåst. Man har,redan dagsljuset från klockan 6 à 7 om morgonen till 5 à 6 om aftonen. Är det klart, så ser man äfvensolen i sju à åtta timmarI Lappmarken synes morgonrodnaden åtminstone half annan timma före solens uppgång; äfven så aftonrodnaden efter solens nedgång.. Medeltemperaturn — 18° o. 6.

§. 9.

Mars. Dagarne förlängas allt mer och mer. Redan förmår solen under middagsstunden bryta den bistra kölden. — Men ännu fortfara de ymniga snöfallen. I medium af månaden plägar redan svanen visa sig i de öppna strömvakarne. I sednare quarteret infaller merändels några dagars töväder. Medeltemperaturn 11° 40.

§. 10.

April. Här, liksom annorstädes, är väderleken ganska ostadig, blandad med snö och urväder, samt köld och blåst. Icke desto minre börja redan några sträckfoglar med sin ankomst förebåda den annalkande våren. Kråkan och snösparfven (fringilla nivalis) inträffa redan i medium af månaden. Omkring denna tiden börjar snön tina af taken. Nu har man ljust icke allenast hela dagen, utan äfven ett stycke på natten. Man har redan öfverstått det värsta af den långa vintern, ju närmare man nalkas den i Maj, Medeltemperatur 3°, 0. 0.

§. 11.

Maj är nästan den angenämaste tiden af hela året i Lappmarken. I luften hvimla otaliga fogelskaror, de der, ledsna med söderns heta luftkrets, söka nordens renare spherer och helsa så gladt sin fädernejord, hvar och en med sin egen behagliga stämma. Skogarne genljuda af sångfoglarnes qvitter, af hvilka hvarje individ instämmer i Skaparens lof öfver lifvets njutning, eller besjunger med harmoniskt modifierade toner sin älskogs ömma föremål. Vattnets tysta invånare samla sig ock efter naturens vink på bestämda möten till sitt slägtes fortplantning. Nu vaknar ock björnen ur sin långa sömn, och rehnkorna framföda sina späda foster på den kalla snödrifvan. Och blomster-gudinnan, ännu skymd under vinterns kalla täckelse, börjar äfven smycka sina gyllne låckar med den gullgula honingsdaggen, *salices*, för att å nyo, på denna vårens friska morgon, med isig barm och rosenkind, möta den åter i sitt värdiga majestät framträdande, lefvande naturen.

§. 12.

Flyttsfoglarnas sympathie med årstiderna gifver här anledning, att i korthet anföra, i hvad ordning ds hos oss öfver sommaren

boende arter pläga ankomma till Lappmarken om våren.

Mej den 1. *Fjell-gåsen* (anas Erythropus).

—- -— —— *Den vanliga gåsen* (anas anser?)*Anas Segetum* efter Professor Nilsons utsago.

—- -— —— *Grå-ärlan* (motacilla abba).

Anm. Vid samma tid börjar kädervinet samt rypors och hjerpars parning.

Maj den 10. *Knipan* (anas clangula).

—- -— —— *Hvitskrakan* (mergus merganser).

—- -— —— *Gräs-anden* (anas roscas),

d:o den 14. *Spjutanden* (anas acuta).

—- -— —— *Tranan* (grus cineres).

d:o den 20. *Vridanden* (anas penelops).

—- -— —— *Krickan* (anas creca).

Åkerhönor (chara dryus) spricarius

et pluvialis

—- -— —— d. 25. *Lommen* columbus septemtrionalis)

et arcticus

—- -— —— *Storsvärtan* (anas fusca).

—- -— —— *Myrsvärtan* (anas marila).

—- -— —— *Allankan* —- -— —— —- -— ——

—- -— —— *Sädesärlan* (motacilla flava).

—- -— —— *Svalan* (hirundo urbica). De Latinska namnen äro efter Prof. Nilsons Ornithologia Svecica, jemnförda med authentika exemplar uti Museum i Upsala. Stud. Herr N. F. Björkman har varit mig behjelplig i tidernas bestämmande. Om icke hvar ocb en fogel kommer precist på den här utsatta dagen, så visar han sig dock

vid denna tiden..

Vid pass den 25 Maj slutar kädervinet; *knipan* och *röjan* (käderhönan) börja värpa.

§. 13.

För att än mer upplysa vårens framskridande i Lappmarken, får jag här anföra några vexters blomningstider, hvilka jag anmärkt i Piteå Lappmark, år 1820.

Maj d. 15. *Asp* (populus tremula L.).

— d. 19. *Myrkull* (eriophorum vaginatum.)

— d. 23. — salix limosa Wahlenb.

— d. 24. *kråkris* (empetrum nigrum L.).

— d. 25 *selg* (salix caprea L.)

— d. d: — (Primula stricta Hornem.)

Imellan den 25 och 30 får man äfven se björk i blomma, samt tussilago farfara rubus chamæmorus och calta palustris L.

§. 14.

I slutet af denna månad börjar såningstiden i Lappmarken. Under vanliga år plägar man merändels hafva sått kornet innan början af Juni. Ovanligt tidig är den vår, då man sår den 20. Sednare quarteren af Maj utmärka sig stundom med kall nord-vest; men, då den uteblifver, så är väderleken ganska frugtsam. Det händer ofta, att värmen om dagen stiger öfver 20 grader. En sådan temperatur, blandad med duggregn,drifver opp brådden 8 dagar efter sådden. Imellertid är det icke serdeles varmt om nätterna, hvadan medeltemperaturen ej stiger högre än 2°, 50.

§. 15.

Juni börjar med smärre sjöars och elfvars islossning, hvilken, stundom åtföljd af ett hiskeligt brak och dån, förorsakadt af fördämningar, gifver en kraftig signal till sommarens annalkande. Snösmältningen påskyndas i skogarna, och vårfloden tilltager märkbart hvarje dag. Omkring den 10 framskjuter brådden; ängar och dalar grönska; löfskogarne utspricka. Vid denna tiden släppes boskapen på bete; sjöfoglarne värpa; fiskarne gå opp ifrån djupet. Ändtligen börjar ock islossningen på de större sjöarna ungefärligen 8 dagar före midsommaren. Uppkommer storm vid samma tid, så inträffar det phenomenet, som anses så besynnerligt af söderländningen,att man kan köra på isen den ena dagen och ro på öppna sjön den andra. — Den 20: beständig dag. Allestädes inom polcirkeln, der icke höga berg äro i vägen, ser man då *solen* hela natten såsom ett glödgadt klotEnontekis har 7 veckor beständig dag och om vintern lika lång natt. Vet. Akad. Handl. 1803. pag. 208.. Nu kan man se henne skarpt i synen, utan att besväras afhennes strålar. Nu är den gyllene tid, då kanske mången söderns son önskade helsa den höga norden. Nu framträder ock blomstergudinnan uti sin mångfärgade sommardrägt.

§. 16.

Vexter, som blomma före midsommarstiden, får jag här till en del anföra. Juni den 1. Salix majalis Wahlenb., salix phylicifolia. Juni den 8. viola palustris L., eriophorum alpinum L., andromeda polyfolia L., eriophorum polystachyon. Den 10. carex panicea L. Den 11. tussilago frigida L, carex globularis L. Den 12. carex cæspitosa L. Den 14. salix arbuscula L., salix livida Wahlenb. Den 15. holcus odoratus L., carex dioica L., carex mikrostachya £hrb. Den 16. stellaria graminea L., ranunculus acris L., trollius europæus L., leontodon taraxacum L. Den 17. thlaspi bursa pastoris L., carex canescens L., menyanthes trifoliata L., trientalis europæa L. Den 19. viola canina L., viola biflora L., salix glauca L., andromeda cærulea L. Den 22. andromeda hypnoides L., azalea procumbens L.t carex chordorbiza, Ehrh., saüx herbacea L. Den 23. lychnis dioica L. astragalus alpinus L. cerastium alpinum, arbutus alpina L. m. fl. Medeltemp, 9°, 70.

§. 17.

Juli månad är ganska varm i Lappmarken. I början af denna månad inträffar fjellfloden, som har en vigtig inflytelse på resor, gräsvext, fiskeri och andra ekonomiska mål. Den 20 Juli börja kornåkrarne skjuta i ax. Vid samma tid infaller äfven höbergningen. 8 till 14 dagar förut börjar man med löftägten. Omkring den 12 löper björken, ehuru olika efter olika årstider. Då passar man på, att taga eller rifva näfver. Nu äro ock nybyggarne ganska ifrigt sysselsatta med fiske. Gäddan och abborren gå opp under solskenet på grundt vatten och bada sig; som det heter. Då kan en man med några nät, om lyckan är god, insamla 3 à 4 ℔ om dagen. — Jag nämnde, att slåttertiden infaller vid pass den 20 Juli, Man börjar då med hårdvallsängar och så kallade *rådnings-ängar*Med *rådningsängar* menas i Norrland sådana elfsstränder, som varit bevexta med björk- och pilskogar, men sedermera blifvit upprödjade till ängar. . En del börjar med starrängarna och spar vallängarna till slut; men hvem finner, icke, att detta är en förvänd Vana? De flesta *jäger-* och *tåtelarter* (poa et aira) stå nu i sin blomma; och då är det bästa tiden att skörda dem. Deremot är *starren* (carex) knappt halfvext vid denna tiden.

§. 18.

Nu kan man väl säga, att naturen står i sin högsta fägring; likväl är det en sak, som betager menniskan en ostörd njutning af sommarens nöjen och gör, att vistelsen i Lappmarken nu är minre angenäm än vid midsommarstiden. Jag menar *Myggåtet*, som icke lemnar någon lefvande varelse hvarken dag- eller nattro. Icke minre menniskan, än fänaden, ja! äfven foglar och vilda djur lida obeskrifligt af dessa plågoandarAtt myggorna ätit opp någon lefvande menniska, det är ännu icke spordt; men, att många smärre djur, såsom får, kalfvar, o. d., derigenom fatt sir| bane, det har man många exempel på. Att små fogelungar i skogarna stryka för denna landsplåga, det försäkra Lappmarks-boerne allmänt. Jag har aldrig sett exempel derpå; men det är icke osannolikt, hvadan man äfven röner en märkbar saknad på fogel efter ett svårt myggår.. Endast rehnarne på de högsta fjellspetsarne och glaciererna kunna undvika dessa blodtörstiga fiender, som svärma milliontals, öfver hela landet. Och, efter herrar entomologer ännu icke kunnat framte något botemedel mot detta onda, så ges

icke annat, än tålamod. Detta är ock den enda cur, som gör plågan dräglig för infödingen; men värre är det med resande fremlingar, som icke äro vana dermed. Nybyggarne pläga väl blanda ihop en smörja af tjära och söt grädda, hvarmed de bestryka både ansigte och händer; men det är icke stort bättre. Myggorna sky väl till en tid, men äro snart lika befängda, som förut. Dessutom äro ögonen i fara för en sådan salva.

§. 19.

Myggorna äro förnämligast af 3 slag, nämligen: 1:o *mygg, kat' exochen*, med det tillnamnet *långnäsa* (culex pipiens), bekant så väl för sitt stickande bett, som sin försmädliga sång. Denna visar sig redan i slutet af Juni,

grasserar under hela Juli och börjat redan minskas Vid Augusti; 2:o *knott* (culex reptans) kommer i början af rötmånaden och håller ut nästan hela den månaden. Knotten håller sig alltid nära marken och kryper gerna under kläderna. För honom är man alltid fri inne i rummen. 3:o *Hya* eller *gnadd* (culex pulicaris)] är minst och kommer sist. Man känner knappt, när hon biter; men bettet åtföljes af en kliande sveda. — Visserligen äro myggorna en stot plåga för menniskor och djur samt ett stort hinder under arbetet. Men, hvemkänner väl ännu deras nytta i naturens stora och visa hushållning?

Jag lemnar äfven det till sakkunnigas begrundande, huru det kommer till, att myggorna nästan sky för somliga menniskor. I synnerhet skarpa och bleka ansigten lida icke mycken mehn af dem. Rök är det enda medel, som kan fördrifva myggorna ur rummen och skydda dem, som der inne kunna vistas. De så kallade *Skogs-Lapparne* veta äfven att begagna detta medel till sina rehnars församlande. Skogs-Lapparne hålla icke sina rehnar i vall hela sommaren,såsom Fjell-Lapparne, utan låta dem gå i villan. Men under värsta myggåtet antända de eldar i skogarna, hvadan de, då rehnarne församlas från alla håll, få tillfälle att mjölka sina rehnkor.

Läsaren täcktes här ursäkta den från ämnet afvikande berättelsen. Afsigten är att visa de egenskaper, som landet eger, samt gifva en vink om de förmoner, hvilka en kommande nybyggare der kan hafva att vänta; men härvid vill jag icka heller förtiga de brister, som kunna förekomma.

§. 20.

I Juli månad inträffar åter en gyllene epoch för jägare; Alla sjÖfoglar byta sina fjädrar och mista sina vingar. Man plägar i detta tillstånd säga dem *rugga*. De gömma sig väl i gräset på ensliga ställen; menLappmarksboerne jaga efter dem med dertill dresserade hundar och göra ofta en god fångst.

§. 21.

Har Lappmarken sina olägenheter, så har den ock sina förmoner. Hjortronen, en läckerhet, som endast tyckes vara skapad för den höga norden, mogna mot slutet af Juli månad. Då plägar man skicka barn och minre arbetsfört folk, för att insamla dem i tunntal. Men denna frugt går icke till i alla år; och, hvad som är besynnerligt, då den slår felt i skoglandet, händer det icke sällan, att fjellmyror stå alldeles röda af dem.

Men saken är den: de komma sig icke till blomning i fjellarna, förr än under den hetaste tiden, då de deremot i skogarna blomma för tidigt och skämmas af frost. Medeltemperaturn 15°, 33.

§. 22.

Augusti månad är merändels utmärkt med mycket regn. Derigenom blir arbetaren ofta hindrad midt i bergningstiden, men det hjelper icke; naturen har sin gång, och snart infaller äfven skördetiden. Omkring *Larsmessan*, eller den 10 Augusti, har man att vänta järnnätterna, och, om dåhimmelen klarnar opp i norden, står hela Norrlands lycka på vågspel. Är det åter muligt vid den tiden, så gå de merändels lyckligt förbi, och då kan årsvexten utan fara stå 8 dagar längre. Imellertid bör åkern vara skördad innan den 24. — I Lappmarken vet man ännu icke, hvad det vill säga, att meja en åker. Med skäran i handen stå de der och kröka sina ryggar. — Det är sannt, de hafva icke stora åkerfält att skryta med; men de kunde likväl lära sig, huru det går till att skörda en åker. Ty, hvad som nu sysselsätter 4 personer en hel vecka, det kunde ju på ett beqvämare sätt vara skördadt på en aftonstund.

Imellertid fortfar höbergningen. Vid medium af Augusti infaller redan det ohyggliga höstmörkret, om nätterna.

Den enda förmon dervid är, att man kan ljustra med fördel. Medeltemperaturn 13°, 36.

§. 23.

September. Nu är redan sommarens glädje förbi. Dagarne förkortas, och väderleken är ruskig, med omvexlande regn, blåst och snöslask. Imellertid erbjuder naturen äfven nu en angenäm sysselsättning, som tillika lifvar månqet af det framfarna och förljufvar det närvarande, jag menar insamlingen af åtskilliga bärarter, såsom; *hallon, smultron, vinbär, lingon, blåbär,åkerbär*, m. fl. hvilka, ehurn de icke uppväga söderns rika frugtskördar, likväl alltid, rätt använda, erbjuda många angenäma och helsosamma anrättningar jemte Lappmarkens ymniga sofvelvaror. I medium af September börja sedan löfskogarne nedlägga sin lånta sommarskrud. Vexterna vissna på marken, och hela naturen ikläder sig den sorgliga drägt, som vittnar om den annalkande vintern, Medeltemperaturn 5°, 40

§. 24.

October. Denna månad plägar kallas den gyllene korfliden. Lapparne slagta nu sina *brunrehnar*, och de nybyggare, som hafva rehnar, efterfölja deras exempel. Hvar och en, som nu har klingande mynt, eller annars står i förbindelse med Lappen, är betänkt på, att skaffa sig *sofvel* för vintern.

Ifrån medium af denna månad, måste boskapen stallfodras. De minre sjöarne tillfrysa, och marken höljes med snö. I denna månad infaller äfven några fiskars stimtid, hvarföre nybyggarne mest sysselsätta sig med fiske. Medeltemperaturn —- 2° 50.

§. 25.

November. Full vinter. Man har väl redan haft snöföre, allt sedan medium af förra månaden; men nu först isläggas destörre sjöarne. I denna månad sysselsätter man sig gemenligen med att köra hem ved och hö. Äfven fiskas mycket denna tiden med nät och isnot, hvilket verkligen är ett nöjsamt göromål, då man ingenting annat har att uträtta. Medeltemperaturn — 10°, 98.

§. 26.

December, är i det mesta lik, Januari, Köld och mörker äro de fiender, mot hvilka man måste strida, af hvilka den förra öfvervinnas med goda eldbrasor, och det: sednare endast med tålamod och hopp. Det är sannt, nu tyckes det vara den ledsammaste tiden i Lappmarken; men —- man kryper in i stora skinnskapelsar, tar lappskor på fötter, handskar på händer samt ludna mössor öfver hufvud och öron och går ut oförskräokt, att bjuda vintern spetsen. Då man en gång kommit i rörelse, så är det verkligen icke så farligt, som man tror. Sålunda utrustad, går man ut till strids mot *björnar, vargar, räfvar, mårdar, uttrar, harar, hermeliner, ikorrar* ooh *snörypor*, kommer hem isrimmad, men stolt öfver bytet; omringar nordens vinter-sol, den präktiga brasan, och tillbringar den långa vinterkvällen med berättelser om dagens hjältedater, eller om fordna bragder ocb fabelverldens jättesagor. Sålunda lefver ett folk, fritt från verldens buller, i ett ostördt,och kan hända för mången Furste afundsvärdt lugn. Hvar, och en är nöjd med sin lott och missunnar ingen dess lyckligare land eller rikare bord; ty *han känner ej annat land, än den af ödet honom beskärda fädernejorden.* Medeltemperaturn — 17°, 20.

§. 27.

Detta var månadernas temperatur, och, när det beräknas, uppkommer ett medeltal af 2 graders köld och 86 decim.

Vid öfvervägandet häraf, skola de, som äro vana vid söderns varmare luftstreck, hvarest man af luftens medeltemperatur tilläfventyrs kan bedöma ett lands frugtbarhet, troligen uppgifva allt hopp om vidare uppodlingars möjlighet i Lappmarken, Ty, om till exempel den Småländska jorden, med 6 graders medeltemperatur i luften, knappt förmår ersätta odlaren med en nöjaktig afkastning, huru skall då Lappland, som, enligt ofvanstående beräkning, ingen värme har, kunna producera säd och jordfrugter för dess kommande inbyggare?

§. 29.

Nu kan man väl till en början göra den invändningen, att resultaterne a£ dessa meteorologiska observationer, som äro gjordai den nordligaste delen af Svenska Lappmarken, på ett rum, der klimatet säkerligen lider mycken inflytelse af de närgränsande fjellarna, icke kunna lämpas på den medlersta och sydligare Lappmarkens klimat. Jag är imellertid öfvertygad, att, om än meteorologiska observationer anställdes uti någon af de medlersta Lappmarkerna, till ex. Arjeplog, så skulle icke resultaterna deraf så mycket differera från de förra, att någon betydlig skilnad i frugtbarheten derigenom vore att påräkna. Men en annan fråga är det, huru vida ofvanstående medeltal uttrycker verkliga summan eller qvintessensen af Lapplands egentliga vextdrift. Man har nämligen en genare method att utröna klimatets beskaffenhet i ett land och den derpå grundade frugtbarheten; jag menar jordtemperaturn, hvilken åtminstone i Lappmarken tyckes närmare svara mot landets sanna vegetation. Herr Doctor Wahlenberg, hvars oförtrutna forskningar och försök med kallkällor, i de flesta rikets provincer, spridt ett nytt ljus öfver detta slags geologiska studium, har äfven, under resor i Lappmarken, gjort observationer till utrönande af jordtemperaturn, hvaraf resultaterne redan äro införda, uti Kongl. Vet. Acad. Handlingar för år 1809 samt äfven i dess Flora Lappon. Må det här vara mig tillåtet, att deraf göra ett kort utdrag. Det torde vara säkrast, att jemnförade ställen med hvarandra, som ligga ungefärligen lika långt från hafvet eller fjellryggenPer suppositionem..

§. 29.

Jordtemperaturn i Lappland.

Tegsnäs 2°, 6, *Gråträsk, Storbacken, Åsele, Lycksele* 2°, 2, *Jockmock* 2°, 0, *Gellivare, Vålgsjön, Stensele, Sorsele* 2°, 0. *Arjeplog, Randijaur, Risnäs* 1°, 8. *Rappen, Tjåmotes, Juckasjerfvi, Gillesnöle, Nasa bruk, Qvickjock, Enontekis* 1°, 7 Per suppositionem.. Skogsbrynet, Givorten 1°, 4, pilskogar, *Givorten* 1°, 2. *Virchjaur* 1°, 2.

§. 30.

Dessa observationer göra väl klimatet i Lappmarken 4 à 5 grader varmare, än lufttemperaturn utvisar; men de tyckas likväl icke alldeles tillfredsställa vår önskan, emedan de icke gifva de förmonligaste begrepp om Lapplands frugtbarhet, om nämligen upplandets eller continental-vegetationen stode i samma förhållande till

medeltemperaturen af sitt klimat, som den motsvarande hafskustens vegetation till dess klimat. Ty, om man af luft- ochjordtemperaturens sammansatta inverkan ville och kunde beräkna vegetationens *Quantitet* och *Qualitet*, det vill säga, så väl vextformernas mångfald, som deras af temperaturn modificerade lifs-period, så skulle vegetationen i Skåne i båda fallen förhålla sig till vegetationen i Uppland, som 15 till 12; och Upplands vegetationen till Lapplands, som 12 till 0, eller efter följande schema:

Skåne.Uppland.Lappland.

Luft-temp. + 7°, 13. *) + 5°, 52. — 2°, 86.

Jord-temp. + 8°, 10. + 6°, 5. + 2°, 00.

Comp. + 15°, 23, + 12°, 0 2. — 0°, 86.

Men en sådan theorie vore orimlig, hvarföre den icke heller besannas af erfarenheten.

§. 31.

Men, om man betraktar den quantitativa vegetationen och jordtemperaturn, så tyckas de i någon mon stå i förhållande till hvarandra. Då finner man följande förhållande:

Temperaturn i Skåne är anförd enligt Mag. Forsanders disputation, utgifven i Lund 1820. Temperaturn i Upsala, enligt Doctor Wahlenbergs Flora Upsaliensis, samt i Lappland efter dess Flora Lapponica.*Skåne. Uppland. Lappland.*

Jordtemp: + 8°, 1 + 6°, 5. + 2°, 0.

Växtarterna mängd, 950. *) 600. **) 250. ungef. phanerogamer.

Men, betraktar man den qualitativa vegetationen, så tyckes den närma sig till ett rakt förhållande till sommar-månadernas högsta temperatur. Om man på sådant sätt betraktar saken, så får den följande utseende:

Skåne. Upland. Lappland.

Sånings o.) medium af Apr. början af Maj slutet af Maj Skördetid.) medium af Aug. medium af Aug. med. af Aug. Vårsäden.)

Således skulle vårsäden i Skåne behöfva nära 4 månaderProf. Pehr Adr. Gadd, uti sin Svenska landtskötsel, antager 15 veckor till vårsädens mognad i Skåne. till sin mognad, i Uppland vid pass 3½ samt i Lappland 2½ månader. I anledning häraf, tyckes sommarmånadernas medeltemperatur i Lappland vara för låg i anseende till samma månaders temperatur i Uppland och Skåne. Ty det tyckes vara enligt med sakens natur, att vårsäden behöfver lika stor värmemängd till sin tillvext och mognad i Skåne, som samma slags säd behöfver till sin mognad i LappIand. Således bör summan af vegetationstidens värme i Skåne vara lika med summan af vegetationstidens värme

*) Mag. Forsand. 1. c.

**) 642. Wahlenb. Fl. Ups.i Lappland. Men nu förhåller sig vegetationstiden i Skåne till vegetationstiden i Lappland, ungefärligen som 15 till 10; således borde äfven dessa tiders medelvärme hafva ett dylikt, invändt förhållande. Men, efter hittills skedda beräkningar, är alla sommarmånaders temperatur högre i Skåne, än uti Lappland, då likväl, efter hvad vegetationen antyder, det borde förhålla sig tvärtom, åtminstone under Juni och Juli månader. Det vore således interessant i detta afseende, om accurata och corresponderande observationer skedde under sommarmånaderna både i Lappland, Uppland och Skåne, för att utröna rätta förhållandet i anseende till vegetationen; och borde man dervid så laga, att observationerna icke allenast skedde morgon, middag och qväll, utan äfven under midnatten eller i soluppgången, då kölden är som starkast

§. 32.

Men vi lemna dessa provincer, hvilkas klimat i mer och minre mon förändras af hafsluftens inflytelse, och gå heldre att jemnföra Lappland med motsvarande provincer, hvilka, likasom det förra, äro aflägsnade från hafvet och närmnre till fjellryggen. *Jemtland, Härjedalen* och *Dalarne* äro visserligen de provincer, som kunna anses motsvarande mot Lappland. Men för att så mycket lättare kunna jemnföra,Dalarne.

Härjedalen.

[-Luft-temp.

Jord-temp.-]

{+Luft- temp.

Jord- temp.+}

38n5ngs tiden.

Skördetiden.

Korn. | Rig. Fotates.

L.Temp.

J. Temp.

[-Sånings-tiden.-]

{+Sånings- tiden.+}

I

Skördetiden.

Korn. RIS.

Öfra Björk-Gräns.

[-Björk-Region.-]

{+Björk- Region.+}

vid pass 2930

traa

28 ao

till

30 00

P. f.

Öfra Tall-Gräns.

Öfra Tall-Regionen.

vid pass 2%5-

2500 P, f.

25 35

2°, 6. [1700)

med.

af Aug.

med.

af Aug.

Öfra Gran-Gräns.

[-Gran-Region.-]

från 2500

med.

af Maj.

till med. af AuS.

sgoo

p. f.

39, 3*) (i333)

fria

2 400

till med.af Aug. 600

29 00

SjÖ-Gränien.

4°, 77

vid pass

600 [Siljan)

P. £,

500 +

Hafs-kusten.

,5. (Gefle)

I o.

(Sunds- vall)

Sjögränsen, som egentligen bör bestämmas efter sjöarnes höjd, kan mellan dessa sjöar uppnå en ansenlig böjd. Således har Herr Hisinger funnit dess högsta höid i Dalarne gå till 1267 P. fot; i Härjedalen till 1000, vid Bollnäs socken, samt i Jemtland vid Lyckkrogen till 1261 P. fot

*) Brunnar vid Långås d. 23 Juli + 3°,4. I en annan + 3°, 3. I en statk källåder norr om Långås d. 24 Juli + 3°,o. Den 28 Aug. + 3°, 8. C. Härjedalen består mest af torra sandmoar, bevexta med tall. Der saknas ock de stora sjöarne, som finnas i nästgränsande landskaper.Tab. I, sid. 63.

Jemtland.

Lappmark n.

L.Temp.

J.Temp.

[-Sånings-tiden.-]

Skördetiden.

Korn. Råg. Potates.

Åsele.

Lycksele. ie, 2. Pilskogar.

Arjeplog, Givorten.

Jockmock., Virikjaur.f

,0'2' i

lellivare.

Juckasjerfvi.

Enontekis.

fria

2 1Ö0

till 2400

Öfra Björk-Gränsen I

1800.

4-

Såningstid.

öfra Gran-Gränsen

. , 1B00 till - 2200

Öfra Tall-Gränsen

1200

Jsiutet

af [IVIaj.

7-

Med. af

Aug.

3°n

Öfra Gran- Region

3°> 8'

1200

Öfra Gran-Gränsen

»%8.....

8 à 9oo

(98°)« 2°, 1.

Stor-sjön — 9Ö8 '

o.

Sjö-Gränsen

2°, o. .Ka 900 till looo?

2®, 2. 2°, 6.

i eB, g.*)

Skördetid,

*) Tjufkällan mellan Rehnberg och Tångböle den 12 Juli 1818 + 3°, 8 C. Den15 Juli 1813 + 2°,6. Den 30 Aug. + 39- lea källa midt på Frösön + 3°, 8; i en annan vid Rödösundet 4°2 C. Storsjöns tracter har så väl af sitt läge, som formation ett märkligt företräde framför mången annan från hafvet aflägsnad province. Detta skönjes äfven af dess rika vegetation.

Det är skada, att sjögränsen, eller de större sjöarnes höjd öfver hafvet icke blifvit genom barometer-observationer utrönt, i det skogiga Lappland. Jag får äfven erinra, att såningstiden vid hafskusten i Vesterbotten, äfvensom i Åsele, infaller omkring den 20 Maj.

Luft-temperaturn var år 1801 + 1°, 46; men, enligt medium af flere års observationer, utsättes L. T. vid Umeå till 0,77.Daladeras klimat och vegetation, får jag framställa här bifogade tabell N:o 1. Den är grundad på H:r Hisingers och D:r Wahlenbergs samt äfven några egna observationer. Härtill får jag äfven anföra, hvad jag har mig bekant om Vermland och Småland.

Vermland. Småland***).

Jordtemperaturn vid sjön Yngen "*) och Philipstad **} + 5°, o 6°, 23' Såningstid. Skördetid. Vårs.m. af Maj med. af Aug.

Lufttemp. + 6° 28. Såningstid., Skördetid. Råg 15 Apr. 29 Aug. Korn 12 Maj 21 Aug. Potat. 11 Maj 21 Septemb.

Enligt bref af Mag. Forsander, Nat. Hist. Docens i Vexiö, varar såningstiden för kornet i Småland från den 18 Maj ända till den 10 Juni, och skördetiden infaller allmännast omkring slutet af Augusti. "Vårsäden behöfver till sin mognad 15 à 17 veckor."

*) Vet. Akad. Handl. 1809, sid. 212, vid sjön Yngen källor observerade.

N:o I. S. 3. -

Jul + 4", 9. Or d:0

d:0 + 5°, 1.. 5°> 5n> i.

Ag. + 6» 9. 65, o. 5», o.

d:o - - - 5°, o.

Spt. + 6°, 9. 6°, o. 5°, o.

. •+*) Hisingers Resor, 3 H(ift. pag. 8- Källor vid Philip< stad, obs. 1321. April. 4. 5*. o. Jun. + 5°. o, d: o 4- 6", o. Aug. + 6°, 25, samt 1822 d. >8 Sept. + 6Ö, 25

***f Vet. Akad. Handl. 1315, pag. 164.64

§• 33- '

Af denna jemnfÖrelse kan inhemtas, hü-ru temperaturn och vegetationen i allmänhet aftaga, ju närmare man nalkas Norden. Och, ehuruväl proportionen af detta' aftagande icke så noga kan bestämmas af blotta sades-och skördetidernas förhållande vid olika breddsgrader, så tyckes likväl jordtempe-raturn, jemnförd med vegetationen i allmän» het, gifva oss nöjaktiga och temligen consequenta resultater i denna del.

I synnerhet tyckas de så kallade vext-regioneina undergå märkbara förändringar på hvarje grad. Herr Hisinger* hvars oförtrutna undersökningar, under resor genom Dalarna, Härjedalen och Jemtland, egna en rättskaffens patriot och en opartisk naturforskare, har bestämt snögränsen samt de öfriga vextregionernas gränslinier i nämnde lamlskaper, genom noggranna barometer observationer, hvilka, iemnförda ined Herr Doctor Wohlenbergs i Lappmarken, nogsamt öfvertyga oss, att skilnaden i klimat och vegetation på 8 breddsgrader icke är så obetydlig.

Då ü^ ex. granregionens öfra gräns i Dalarna under 6i graden inträffar vid 2800 Pariser fots upphöjning öfver hafvet, så har den vid Enontekis, mèllan 68 och 6g grader, fallit till 8 à 900 P. fot. Och, om det icke kan nekas, att samma vextformer uti65

liknämniga regioner antyda ungefärligen lika riuaneer i klimat och jordmon, så är det klart, att, om sädesodlingen i Dalarne och Härjedalen kan idkas ända till 2000. P. fots upphöjning öfver hafvet, så torde den i Lappmarken, till ex. omkring Enontekis, icke vara att påräkna vid en höjd, som öfverstiger 1000 P. fot.

§• 54-

Men, likasom locala omständigheters inverkan oftast fraailockar många vextformer öfver den för dem en gång fastställda gräns-linieri, sä lärer man ock, hvad sädesodlingen angår, vara berättigad att göra undantag. Såsom exempel derpå får jag anföra Följande: Ar 1821, hade en gammal Lapp-enka sått litet korn under foten af fjell ber.-get Njunnas, beläget 6 fjerdedels mil ofvan för Qvickjock i Luleå Lappmark, och hade om hösten skördat det herrligaste korn, som någonsin kunnat uppvisas. Herr Commi-nister U-l|enius bar sjelf med förundran sett prof på det deraf malda mjölet samt tillika med många andra i Qvickjock varaade personer ätit det deraf på eget vis förfärdiga-da brödet. Jag kan äfven intyga, att der vexte korn redan år 1816. Nu vet; man. altdetta ställe icke allenast höjer sigöfver båda gran- cch tallregionërna, titan det är äfven nära björkregionens öfra gräns och måste

Lappm. 5»66

såietles ega en upphöjning af nära 1800 Ë. fot öfver hafvet. Är icke detta >ett bevis på ofóget af deras klagomål, som föregifva» att Lappland icke står att hjelpa genom uppodlingar? På nyssnämda ställe, har aldrig någon menniska satt yxan till roten, och likväl kan man der pä en helt obetydlig tsrfain inberga 8 månaders foder för en häst och 2:ne kor. En half mil ofvanföre finnes foder för 50 kor, om så behagas. Nu är det äfven bevisadt, att stället producerar korn, hvad hindrar då, att det icke kan föda sin man? Och sådana ställen finnas många i Lappmarken.

$• 35.

Men den skiljaktighet i klimat och ve* getation, som förmärkes under olika breddsgrader, är ändå obetydlig mot det stora aftagande, som eger rum mellan olika ställen efter landets tvärdiameter, det vill sä-|»a, då man reser från hafskusten opp åt Seve-asen. Det är i början en märkbar skilnad på hvar 5:te mil, och till slut på hvar 4:dedels mil. Orsakerna dertill böra sökas i höjden[öfver samt aflägsnandet från hafvet och annalkandet till fjellryggen. Alla 3 bidraga gemensamt, att småningom förminska och slutligen undertrycka vegetationen.c?

$. 36-

Huru vegetationen småningom aftager Och slutligen upphörer vid landets upphöjning öfver hafsytan, det betviflar ingen, äfvensom hvar och en hanner hafsluftens välgörande inflytelse på omkring liggande nejder. Men, att äfven fjellarne med deras isfält influera på det närliggande slättlandets temperatur och vegetation, och att de trader, som finnas i fjellarnas grannskap, äfven på långt håll lida af dessas iskyla; det är äfven lika så enligt med sakens natur, som det är bekräftadt af erfarenheten.

Ëtt förvånande bevis derpå hav Herr Hisinger lemnat oss, då han uti Härjedalen och Jemtland har, på de från den stora fjelt-ryggen lösryckta, isolerade fjellbergen, funnit vextregiönema stiga ett par hundrade fot högre, än vid fjellarnes baser.

Att detta förhållande eger rutt» äfven i de Svenska Lappmarkerna, ehuru det icke fullkomligen genom

barometerobservationer blifvit Utrönt, derpå är intet skäl att tvifla. Jag skall äfven genom några observationer, som jag kunnat göra, försöka bekräfta detsamma*

t. 51-

Veslra ändan af Sjön Pccorajaur i La-leà Lappmark ligger öppen för de rundt tfna-76

kring belägna fjellarnes åverkan. På dess stränder finnas många fjellvexter, såsom: salix lanata L., arabis alpina Ii., carex alpina Sw. m. fl. På holmarna deromkring har man gjort försök med kornutsädet; men utslaget har aldrig fallit till odlarens för-mon. Säden mognar icke. Vid östra ändan af samma sjö hafva äfven försök blifvit gjorda i afseende på åkerbruket, och resultaterna deraf gifva anledning till förmonli-ga uppodlingars möjlighet, samt en glädje» full förhoppning, att odlaren i en framtid kan genom arbete och flit skörda frugten af sina mödor. Der vexer korn så väl, som pà andra ställen i Lappmarken. Också finnes der ingen af ofvannämnda fjellvexter. Således ser man redan en betydlig skilnad blott på en mils distans. I Quickjcck, som ligger vid vestra ändan af sjön Saggat, finnas fjellvexter i mängd; men vid östra ändan af samma sjö saknas de redan. Samma är förhållandet äfven vid sjön Tjeg-gelvas i Piteå Lappmark. Vid vestra ändan af denna sjö finnes blott björkskog, samt en ganska låg krypande tallskog på norrasidan; men, dåman gått en fjerdedelsmil österut, så möter man både granskog och tallskog. Härkanmanickehärleda skiljaktigheten i vegetation från ställenas olika upphöjning öfver hafvet,emedan den ena ändan afsjön måste vara lika högt uppsatt i atmosphe-en, soa\ den andra, utan från de omkring-%

stående fjellarnes kylande inflytelse uppkommer denna olikhet. Och detta är en omständighet, som ingen mennisko-förmå-ga kan afhjelpa. M'en huru förhåller det sig egentligen med myror och kärr?

§. 38.

Hvarje menniska, äfven den enfalldi-gaste nybyggare, vet det af erfarenheten, att att åkerbruk i grannskpet af myror och kärr icke kan ega bestånd. De naturkunnige förklara oss orsaken härtill. —

Allt nog, det är sannt, det veta vi. Men kunna icke dessa myror bortskaffaß? Kunna de icke förvandlas til] åkrar, ängar och frtigtbärande fält? Och skola icke verkningarne upphöra: köld och frostländthet, då orsakerna, myrorna, blifvit undanröjda? Ja! det tro vi. Det hafva vi hört omtalas vara skeddt fordomdags och se vi ännu ske på många 6tällen. Men det kostar på, att graf va diken, plöja, rödja och bränna. Det smakar bättre att jaga och dessimellan ligga hemma i maklighet. -— Men se, hvilket oråd! Då sjöarne vägra sin välsignelse, och skogarne sina villebråd, då ligger den uslingen -och gnager på sitt barkbröd och svälter inpå bara benen. Men så gör icke den idoge, som arbetar i sitt anletes svett. Ett oförtrutet arbete öfvervinner allt.70

§• 33- '

Men häremot invänder man ibland an-»at, att myrorna i Lappland icke äro af samma beskaffenhet, som de i det södra Sverige, hvilkas bearbetning så lyckligen af-lupit. Detta kan väl till en del vara sannt; men saken förtjenar likväl vidare undersök kas.

Skåne, som genom en egen grundfor-mation utgör liksom en verld föt sig pä Scandinavien, är i det bela mycket olikt det öfriga Sverige och har således ganska litet gemensamt med Lappland, Man vet, att kärren i Skåne till det mesta bestå af bränntorf (en till hög grad af förruttnelse ankommen vextmylla) och erbjuder således, der den finnes, en lika sä nödvändig, som sndvändbar husbehofs artikel. I Skåne finnas således ganska få sådana myror, som belasta Lappland.

Men, knappt är man kommen inom gränsen af Småland, förrän tnan mötes af skogar och berg samt myror och kärr, som verkligen surprenera en resande, då han kommer fråa Skåne; ty han kan icke tänka sig en större contrast, om ban verkligen stode midt i Lappmarken, I Småland finnas således många myror, som öfverensstämma med ofvanstående beskrifningar. Der finnas både hömyror och mossmyror. Men, om Smälänèningen ännu icke kommit undec71

fund med allmänna myrdikningar, skall man derföre bestrida möjligheten och formonen af deras användbarhet?

Redan von Linné omtalar sådana myror i tia Skånska resa, pag. 52, och beklagar sig öfver deras lättja och fåfeunnighet, som icke grepo sijj an røed dessa myrors bearbetnings

I Östergöthland finnas väl ganska få så kallade mossmyror, bevexta med sphagnum palustre, betula nana och rubus chamæmo* rus; men der finnas så många flere så kallade flat k myr or, hvilkas grund är ömsom sumpig och fast. De äro merändels bevexta med carex cæspitosa L., eriophora, scir- \ pi och junci. Och må hända äro dessa en grad närmare till förruttnelse och odlingsbarhet, än mossmyror. Hvilka ödemarker midt i tjocka folkbygden! Hvilka källor till utrymme, arbetslägenhet och befolkning för en efterverld!

I Nerike och Södermanlaud finnas ganska många myror af alla slag; men ds bilda ej stora fält i anseende till de tata granitkullarna,

I Vestergötland, mellan sjöarna Vettern och Venern, samt på Falebygden, finnas många gyttjefulla kärr, af hvilka likväl många äro begagnade och utgöra foder-gifvande våtängar.

Utom det, att i Uppland finnas både dy-, flark- och mosamyror, så öfverflödar-7»

landet till icke liten del af så kallade tuf-och rismyror, de förra bevexta med carex cæspitosa, oeh de sednare med salix phyli-cifolia och pentandra, cineræa och anrita, Och hvad betyda väl de flacka dalarne och de våta ängarne? Det är högst sannolikt, att de fordom icke varit annat än myror, hvilka, i århundraden bearbetade, knappt visa spär till sin urgrund. Man ser ju äfven många herrliga åkerfält pl en lägländt mark, som varit bevext med björnmossa, tnfvor och en lågvext krypjung.

Jag vill ej nämna Vermlands och Dalarnes mossfält samt Jemtland* och Vesterbotten granbevexta moras. Kort sagdt: en stor del af Svenska jorden ligger ännu dränkt nnder myror, kärr och träsk, hvilka alla fordra den idoge landtmannen omtanka.

§• 4°'

Det är allmänt bekant, att kärro dl ingen i Skottland gjort betydliga framsteg i sednare tider. Ätt hvarje Svensk landtbrukare, sotn, ledd af fördomsfria principer, med allvar angriper saken, aldrig behöft klaga öfver kärrjordens otacksambet, det lärer ic-* ke kunna bestridas. Och, då det tillika är utom allt tvifvel, att icke allenast locala frostländtheier, utan äfven klimatet i allmänhet förmildras genom uppodlingar af myror o«h skuggrika skogar, sa lärer det icke be-73

hofva bevisas, att kärrodlingar äro af största vigt för Lappmarken, Man kan utan Öfverdrift antaga, att en femtedel af landet ligger begrafven under myror, kärr, träsk och moras; och hvad blefve val följden, om de alla blefvo undanröjda och uppodlade?

§. 41.

I hela Lappmarken i allmänhet, men i synnerhet i alla fjelldalar, går vegetationen med snabba steg; det vet man af erfaren-! heten. Man sår till exempel den första Juni; den jo framskjuter brådden, går i ax vid pass den 20 Juli, och innan medium a£ Augusti är man redo till skörd. Hvar annars ha* man exempel på en så snar vegetation, som fullbordar sitt lo.pp på 10 veckor? Von Linné berättar, att, då han reste i Lappmarken år 1732, hade man satt i Pur-kijaur by den sista Maj och skördat den ^28 Juli. — I sanning ett förvånande bevis på Lappmarkens skyndsamma vegetation. — Men, skall man fråga, hvadan då den stora spannmålsbristen? Borde icke Lappland i följe deraf vara en spannmålsrik province? Nej, skola många Lappmarksboer svara, vi hafva ofta med de gladaste förhoppningar betraktat våra åkrars snappa tillvext, deras frodiga halm och bördiga ax; men, knappt har Larsmessan varit inne, eller den 10 Augusti, förrän, då himmelen klarnat opp i74

norden, vi sett våra ljufvaste förhoppning gar tillintetgjorda på en morgonstund, våra mödor förspillda, våra krafter förstörda, — Och hvad var orsaken dertill?

§• 4?-,

Vi undantaga den händelsen, dä hela landet ända till Helsingland hemsökes med en allmän frost, såsom år 1812,

och dernäst år 1821; men den locala frostländthe-ten, den måste, det är nödvändigt, härröra af skuggrika skogar och sumpiga kärr. — Ty hvarföre fryser det icke för alla inom samma socken? Hvarföre fryser den ena grannens åker vid kanten af en myra, och den andras på en upphöjning eller annan plan, några stenkast derifrån, blifver oskadd? Hvarföre berätta gamla gråhårige män, huru vissa åkertegar i deras barndom voro utsatta för frost, men att de, då uppodlingar skett rundt omkring, blifvit befriade derifrån? Och hvarest böra väl dessa locala o-likheter sökas, om icke i någon närliggande myra eller skogslund, hvilkas skadliga inflytelse förmår förstöra den herrligaste skörd? — Och, då så är, skall då icke någonting deraf kunna öfvervinnas genom arbeta och flit?

§ 43.

Af detta allt kan dragas den slutsatsen, att, om myror och kärr blefve uppodlade och undanröjda, så skulle åtminstone den locala frostländtheten vara hulpen, och dermed vore redan mycket vunnet. — Men hvad kunna väl de kringspridda nybyggarna göra? De kunna ingenting göra i stort, det är sannt; men de kunna hvar för sig uppoffra några dagsverken på en myra, som ligger så till sägandes bakom *stugu-väggen* och gör hela luftspheren deromkring ohelsosam, både för vexter och djur, De kunna rödja, grafva, plöja och beså den, och de skola innan kort hafva den ypperligaste åkerjord och valläng. Och monne icke det skall löna bättre mödan, än att fara ett par mil till skogs efter ett lass uselt myrhö? -— I sanning, om man beräknar det myckna besvär och de många dagsverken, som erfordras, innan ett lass sådant hö blifvit inbergadt och framforsladt till ladugården, så skall man med förundran finna, att på sin höjd dubbelt så många dagsverken behöfvas, till att å nyo upprödja en äng, hvilken årligen med en tiondedels minre möda kunde gifva ett dubbelt bättre lass vallhö. Ty låt en nybyggare hafva endast 1½ mil till den hömyra, som skall inbergas. Om han nu skickar dit en dräng och piga, så åtgår en dag för fram- ochåterresan: det gör 2 dagsverken. För att hinna berga ett lass, fordras äfven en dag för 2 personer; det gör ock 2 dagsverken. För att forsla hem det om vintern, åtgår åter en dag för häst och karl. Således in summa 5 dagsverken. Hvad tycks väl? Skulle icke 2 personer på lika lång tid kunna upprödja ett stycke jord vid nybyggarens stall, som kunde gifva ett hästlass hö? — Utan tvifvel. Om nybyggaren allenast visste och ville, nog kunde han få foder för sin boskap med minre besvär, än hittills skett. Men ho föregår honom med godt exempel? Hvad som vidare är att veta om nybyggarnes uppodlingar, det inhemtas af följande afdelning.

III.

Uppodlingars närvarande skick i Lappmarken.

§. 1.

Men hvad är då egentliga orsaken till den tröghet, hvarmed uppodlingarne i Lappmarken knappt tyckas framskrida steg för steg? — Väl hafva enskilda uppodlingar och derjemte nybyggarnes antal märkbart tilltagit sedan början af detta sekel; men i återresan: det gör 2 dagsverken. För att hinna berga ett lass, fordras äfven en dag för 2 personer; det gör ock 2 dagsverken. För att forsla hem det om vintern, åtgår åter en dag för häst och karl. Således in summa 5 dagsverken. Hvad tycks väl? Skulle icke 2 personer på lika lång tid kunna upprödja ett stycke jord vid nybyggarens stall, som kunde gifva ett hästlass hö? — Utan tvifvel. Om nybyggaren allenast visste och ville, nog kunde han få foder för sin boskap med minre besvär, än hittills skett. Men ho föregår honom med godt exempel? Hvad som vidare är att veta om nybyggarnes uppodlingar, det inhemtas af följande afdelning.

III.

Uppodlingars närvarande skick i Lappmarken.

§. 1.

Men hvad är då egentliga orsaken till den tröghet, hvarmed uppodlingarne i Lappmarken knappt tyckas framskrida steg för steg? — Väl hafva enskilda uppodlingar och derjemte nybyggarnes antal märkbart tilltagit sedan början af detta sekel; men ijemnförelse med den höjd, som uppodlingar, och åkerbuket i synnerhet, redan ernått, äfven i de nordligare rikets provincer, kan man icke annat än falla i förundran deröfver, att Lappmarken kommit så långt efter. —

För att få ett ungefärligt begrepp om rätta orsaken dertill, måste man föreställa sig saken på följande sätt.

§. 2.

För längre tid tillbaka, då Lappmarken först började besättas med så kallade nybyggare, voro de ingenting annat än Lappar, utfattige, sådana, som kommit i fullkomlig mistning af sina rehnhjordar. Härvid får jag anmärka, att ingen är så fullkomligt slaf af sitt yrke, som Lappen. Så länge han ser sig kunna hafva äfven den knappaste möjliga bergning af sin rehnhjord, så befattar han sig alls intet med något annat, hvarken med fiske, handel eller annat arbete, hvarigenom han kunde förtjena någonting af andra. Detta utmärker Lappen så fullkomligt, att en historicus skulle deraf, såsom en physiolog af cranium, kunna bilda en national-charakter.

Men, sedan Lappen, antingen genom ett eller flera påföljande så kallade oår, eller genom odjur (vargar), eller genom andra oförmodade olyckor blifvit så fattig, att han icke vidare kan hafva sitt lifsuppehälle afrehnhjorden10 rehnkor och således 15 lifrehnar äro det minsta en Lapp, så som ensam person, kan lefva utaf., då först tvingas han af nöden eller magen, att söka födan på något annat sätt.

§. 3.

Fiske ådrager sig då naturligtvis först hans uppmärksamhet. Genom utbyte, antingen med Norrskar eller Svenskar, skaffar han sig ett par nät, en metkrok, en båt m. m., hvarmed han bland flera fisksjöar utväljer den bästa.

Vid stranden af en såden sjö börjar han bygga sig en så kallad *sommarkåta* (koja), af späda granar, björkar, näfver, torf m. m. hvarvid trenne villkor, i anseende till valet af platsen, först komma i fråga, nämligen: 1:mo en god *springkälla;* ty det skulle falla honom ganska besvärligt om vintern, att hugga eller vaka opp hål på isen för hvar gång, han ville hemta vatten. 2:o Godt förråd på skog, i synnerhet *torrfuru,* hvarvid han gerna har afseende på, huru nära, och i huru stor myckenhet den finnes i grannskapet af hans koja. 3:o En jemn och stenfri strand eller en så kallad *ländning,* hvarest han med beqvämlighet kan conserverawgSgS*. " - , • ; • J:-^

79

Stfi båt» som nu ütgör htifvüdartikeln i hans Verkstad.

5. 4-

Sedan allt detta blifvit väl beständt, företager ban sitt nya näringsfång för dagen och lemnar för öfrigt Utgången deraf i För. synens hand. Han fiskar om sommaren och jagar om vintern efter villebråd, Men en ledsnad, som gränsar till vämjelss, åt-följer detta oupphörliga kött- och fiskätande. I synnerhet om sommaren, då den dagliga födan beståendast af fisk, esomoftast utan salt*), börjar menniskan blifva matt och tung. Hennes hy får en gulblek färg. Hon tillbringar den mesta tiden med sofvande. Då han nu icke finner säg rätt serdeles väl vid en sådan diet, så reser han ner på närmaate landsbygd, för att skaffa sig en eller par getter och, i fall han icke tänker lägga dem i grytan vid första infallande snöföre, hvartill han visst icke vore serdeles obenägen, så är han äfven betänkt pi, att låna sig en lia.

Jemte det ban nu vid sin hemkomst njuter den rara mjölken, som gör ledsnaden vid fisken drägligare, börjar han äfven,

*

) Lapparne bruka salt i all kokad mat; men kött och fish torkas ocb ätas merändels osalta de.8o

såsom nu mera varande nybyggare, att in-berga foder för sin boskap. Nästa år, kan hända, skaffar han sig någon gammal ko, och, för att kunna bibehålla den vid lif, måsto han timra fähus och hölada. Att dessa hus kunna, både till form och varaktighet, blifva alldeles efter mästaren, det förstås af sig sjelft.

5'

Sålunda börjar han ställa sin hushållning i ordning, och inom några år blifver han äfven jordbrukare. Under sitt vistande om sommaren, antingen i Norrige eller Sverige, har han haft tillfälle, att inhemta ytliga formen af ett åkerbruk. Utan afseende på läge eller jordmonens beskaffenhet, fattar han spade eller hacka och börjar krafsa eller röra om ytan af jorden. Han breder gödsel ända till quarters djuplek, och, såsom sädesman, strör han den go-ka säden rundeligen. Ju mer jag sår, tänker han, desto mera skall jag ock uppskära. När skördetiden infaller, hemtar han med sorgfällighet?kärfvarna tillhopa, bultar axen mot stenhällen och sönderbråkar kornet med en handqvarn. Sedan kokar ban vällingar och bakar osyradt bröd, sådant, som fordomdags Abrahams hustru Sara, och njuter redan med en cynisk förnöjelse af jordens fetma och gröda samt lefver8i

för öfrigt sorgfritt för dagen, såsom han Lån barndomen varit- van, att icke hafva omsorg för morgondagen.

Ätt många nybyggen i Lappmarken fiafva en sådan upprinnelse, derom vittna äfven de Lappska namnen, hvarmed de flesta nybyggen, åtminstone i åe norra Lappmarkerna, äro benämnda, Det samma besannar äfven den dagliga erfarenheten. Af äe så kallade Skogs-Lapparna *) uppkom-

Lappm. <5,

'"j 1 anseende till vitæ genns pläga Lapparne Indelas i 5 slag. umo Fjell-Läppar. Deras no» màdiska bana Sret om är rnella"a Norrska hafvet och Bottniska viken. Om sommaren vistas <3e på hügsta f|elhyggen öch i Norrska skärgår-den. De ftallas pä Lappska språket Pafela-hah. 2: do Half-Fjellappar, på LappsUa Kärohah. De flytta under värsta myggStet och Jjettan till fjellen, men vistas för öfrigt höst och Vår omkring skogsbrynet, och omvintëm i det »kogiga Lappland. 5:a Skogs-Lappär, pl Lappska Vuowdekah, bo både sommar och vinter i det skogiga Lappland. De hafva större rehnar In de förra. 4H0 Fiskar-Lappar, på Lappska faure-Gadel-Sameh, hvilkas lefnadssätt jag be--82

tøa an i denna dag sådana Lapp-Nybygga» re. I synnerhet nerom sjögränsen, der Skogs-Lapparne hafva sina rehnland eller be-tesdistricter (nomos), träffas nästan i alla Lappmarks församlingar nybyggen af denna art. Mänga bland dem hafva tagit denna tillflykt för fattigdom. — Dock gifvas äfven de, som, ehuru egare af rehnh jordar, derjemte an-laggtnybyggen. Detta går an för Skogs-Lap-parne, ty de bo merändels på ett enda ställe hela sommaren, under det de låta sina rehn-hjordar kringstryka i vilda skogarna. Men för Fjell-Lappama är detta omöjligt. Sådana Lapp-nybyggare äro en öfvergång från herde- till landtlefnaden; och de, som villja se landtlefnaden 1 sin barndom, de må gerna resa till Lappmarken och betrakta dessas lefnadssätt.

Men af allt detta må ingen sluta, att alla nu varande nybyggare äro Lappar till sitt ursprung. Nej; det är en förvänd inbildning af allmänheten, att hysa så fördomsfulla begrepp om Lappmarken. Man tror i allmänhet, att alla menniskor, som bo i Lappmarken, äro Lappar. — Och des-

•Imfvit, samt ,§:to Fattig Lappar, pä Lappska liäjok, som öfva tiggeri både i Norrige ocb i Sverige. Hit höra äfven Socken-Lappar, det vill säga, rackare och rackardiängar, hund-, häst- och kattßäare, at. m.83

sa Lappar, det är sannt, de äro ohyfsade; men huru hafva icke för.do,marna nedsatt dessa arma eremiter ända nafoth de oskäliga djuren! Men det var det, jag ville säga, att de flesta nybyggare i Lappmarken äro Svenskar och härstamma dels från Vester' och Norrbotten, deis från Ångermanland, ja till och med från Småland. Men i de norra Lappmarkerna* såsom i E-nontekis, Juekasjerfvi, till och med Jelh-Vcire, härstamma nybyggarne från Finnland.

Men icke desto minre påstår jag, att många bland de äldsta nybyggen blifvit valde af Lappar. Ty sa går det till, att, om en Fiskar-Lapp bor vid stranden af någon sjö, så frågar närmaste nybyggare, hurudant fiskvatten der är, om der finnes anledning till ängar och skog, m. m. Och, ål Lappen öppenhjertigt berättar förhållandet, Strax är

nybyggaren färdig, att syna in stället; och, da han anlaggt nybygget vid sidan af Lappens koja, sa unnar han honom knappt sätta ut ett nät i sjön. Sålunda hafva äfven Lapparne haft första och hö(gsta rösterna vid bestämmandet af kyrkoplatsetf, och dervid har man förnämligast haft afseende på ett godt rehnbetö. Detta t>ar i korthet velat anföra, för att visa, huru o-tjenligt både nybyggen och prestebörd i-från början blifvit valda.84

7°

När och hvarest de första försök med , uppodlingar blifvit gjorda i Lappmarken,, det har jag mig icke så noga bekant. Då Schefferus skref sin Lapponica 1673, voro ännu inga försök med sädesodlingar gjorda inom Lappmarkens område. Högström, som skref 17—, ger oss icke heller några pålitliga underrättelser om åkerbrukets första början i Lappmarken. Det är likväl sannolikt, att åkerbruket började idkas i början af förra seclet uti de södra och kanske 20 år sednare uti de öfriga Lappmarks församlingarna. I Jockmock funnos nybyggare med åker, då von Linné reste der 1732.

§.' 8.

Men det vet man med säkerhet, att Lappmarken allt sedan Gustaf Vasas tid varit laggd under Svenska kronan. Således är all der* mark, som der finnes, en kronans tillhörighet, hvadan äfven så väl Kronony. byggare som Lapparne betala en viss renta till kronan för begagnandet af den jord, som hvardera innehar, den förra för sin odlingsmark, och den sednare för sin betesmark. Men detta beräknas icke efter vidd, utae efter landets duglighet till rehnbete och bo. ckapsskötseh85

§ 9-

Vid nybyggets insyning förfares ungefärligen på följande sätt. Då en nybygga-re ärnar intaga ett stycke land af kronans mark till uppodling och bearbetning, tager han först en noga kännedom af landets e-genskaper och förmoner. De omständigheter, som bestämma valet af ett sådant nybygge, äro: i:mo naturliga ängar, hvilka genast kunna inbergas till foder för 4^5 kor, häst och får m. m. I det skpgiga Lappland bestå dessa ängar merändels af hötnyror, hvarom redan är nämndt. I alla fjelldalar är aldrig brist på ängar. Der finnas vallängar, starrängar m. m.

2 :clo Godt fisk vatten. Dess halt utrönes genom försök samt berättelse af Fiskar-Lappar. 3-.tio Godt förråd på skog, i synnerhet tall. 4't0 Åkermark* ehuru de äro få, som befatta sig med eller ens kunna undersöka dess duglighet.

§. io.

Sedan nybyggaren sålunda inhemtat kännedom af landet, begär han, medelst ansökning hos Landshöfdinge-ämbetet, en sä kallad immission, med anhållan om frihets-är till lättnad under nybyggets anläggning. Så vida stället icke förut blifvit synt af nä-gon annan eller annars till serskildta behof bestämdt, sä villfares denna begäran, ofih Landshöfdingen utfärdar immission å berörde nybygge samt gifver sökanden uteslutande rättighet, att begagna de förmoner, som till nybygget höra, I följe deraf beordras en Länsman och 2:ne nämndemän, att på nybyggarens anvisning insyna samt i pretöcoll införa de serskildta ställen med deras benämningar och egenskaper, hvilka framdeles vid nybygget kunna begagnas. Fiskvatten begränsas med någon vik, udde eller elf. Ängarne bestämmas efter vissa i skogarna kringspridda myror och värderas af synemännen efter deras gräsrikhet. Denna värdering sker efter ögonmått och erfarenhet, hvarigenom de ungefärligen kunna bestämma, huru stor vidd med derefter propo-tionerad gräsrikhet kan gifva ett häatlass ho, och derefter sker hela beräkningen. Till-ett kofoder räknas 5 hästlass. Ett hästlass lika med 3 rehnlass. På en häst räknar man xo lass; på ett får 1, på en get äfven» så.

§. 11.

Efter syr.ingen börjar nybyggets bearbetning. Att .sätta sig ned i en ödemark, är i sanning ett värdigt företag. Det fordrar helsa, munterhet, rådighet øch tålamod. Det nödvändigaste yid ett sådant värf är fiskredskap, såsom: nät och not m. m. vi-87

tlare häst, nägra kor, får, getter, yxor, liar, skära, knif, eldstål och andra husgerådssaker. De, som äro fattiga,

börja med en lappkoja. Under sommaren fiskas dagligen. När bërgningstiden kommer, arbetas efter hand; men magen, som alltid kräfver sin rätt, tvingat dem att söka fisksjön. Och, ' fä de icke fisk, då är det snart ute med dem. Äro ängarne långt borta, sä flyttar nybyggaren stundom dit med hela hushållet. Om hösten fiskas; om vintern fiskas och jagas. Sålunda går det ena året efter det andra; men fiske och jagt upptaga hans mesta tid. Det är nödvändigt, ty fisk, kött och mjölk äro hans enda spis. Får han fisk att byta sig till litat spannemål till bröd, så är det väl; men, hvar om icke, så lefver han utan. En del äta väl barkbröd; men de andra, i synnerhet i norra Lappmarken, lefva heldre utan,

§, 12.

I anledning af sa tryckande omständigheter, drar det länge ut, innan nybyggaren kan egna sin uppmärksamhet åt åkerbruket. Och» dà han ändtligen skall gripa sig an med saken, så fattar hau en yxa., spade eller hacka och börjar rödja, så godt han kan, mellan stenar och träd. Orkat han med ett fjerdedels» tunnland, sä får det väl bero dervid tills vidare. Hau göder dug-88

tigt, sår tjoc-fet och skördar $:te kornet. Den fattiga skörden måste han åter släpa liera mil till qvarn. Mjölet användes till bröd och vällingar. Vattgröt är en högtidlighet. Smör, mjölk, ost, fet fisk och fett kött äro hans hvardagsrätter. Sådant äe, vanliga förhållandet med nya uppodlingar i Lappmarken»

§•

Imellertid äro många vackra försök med sädesodlingen gjorda i Lappmarken, de der nogsamt öfvertyga oss, att ett åkerbruk, äfven i Lappland, då det rätteligen hand-hafves, aldrig lemnar odlaren obelönt. Ty jag vill ej nämna Åsele, Lycksele och Arvidsjaur, hvarest ingen tviflar på möjligheten och förmanen af ett åkerbruk. Der »är man både råg,, korn oeh potates till husbehof. I Åsele och Lycksele finnas till och med förmögna kornbönder. Ända opp i Sorselet, 30 mil från hafvet, gifvas nybyggare, som skörda 50 tunnor spannmål om året. Trettio tunnor anses för en bagatell af söderländningen; mep det är tillräckligt för en Lappmarksbo, som alltid äter mera sofvel, än bröd.

Arjeplog är nästan den dåligaste spann-målsort i hela Lappmarken. Presten sår ett skäl korn. Der ätes äfven barkbrrd. Der äro89

de fattigaste nybyggare, ej flera än 50 till antalet. Hvarken klimat eiler jordmon äro der sämre, än på andra ställen; men der finnas de bästa fisksjöar! I Jockmock har man också fiskat och jagat och gör det än; dock sköter hvar och en tillika sin lilla jord-torfva. Nybyggarne der äro både flera till antalet och förmögnare. Der ätes antingen rent eller ock alls intet bröd.

Man skulle väl tro, att, ju längre norrut man kommer, desto sämre skulle det blifva i anseende till åkerbruket. Men det förhåller sig icke så med Gellivare. Der finnas många förmögna nybyggare.

I Juckasjerfvi äro äfven nybyggare, och såsom Finnar lara de nog förstå sig på sin sak. Juckasjerfvi socken lärer annars ligga högre än någon annan i Svenska Lappmarken, Öfver 1500 P. fot. Men, som der, enligt Prof. Zetterstedt, vexer granskog, ända till Torneå träsk, så tror jag, att man bör hafva god förhoppning.

Enontekis tyckes ligga för högt opp i notden och för långt från hafvet, för att blifva en spannmåls-ort. Likväl skall der vexa korn under de små fjellbergssidorna.

$• »4-

Men ännu är ett ställe förbigånget, som icke bör förgätas, jag menar Qvickjock, ett mönster för alla fjelldalar- Qväcbjocks9°

Capell ligger 30 mil från hafvet och ep halfmil från fjellryggen. Hvem skulle tro» att ett ställe, så nära fjellarna, hvars halfva vegetation består af fjellvexter, skulle frambringa säd? Likväl har man der idkat åkerbruk vid passisoårmed mer och minre framgång. Man har utrönt, att der vexer säd, så ofta den vexer på andra ställen i Lappmarken. Men, har det blifvit oår i Lappmarken, så har Vesterbotten delat samma öde. — Dock, för att visa,

huru mycket dat kommer an på åkerbrukets rätta akötsel, äfven i det fjellrika Qvickjock, får jag anföra föl? jande,

>15.

Prestbordet i Qvickjock besåddes p| 1800 talet med en tunna korn och gaf ungefärligen 5 tunnor i afkastning. Men, dä stället 1806 hade kommit under Commini-ster Læstadii vård, hade prestbordet, år 1813 till exempel, vunnit den förkofran, att det äfven nu besåddes med en tunna, men gaf 8 till 12 i afkastning. Före Læstadii tid bestodo åkrarne af oregelbundna stycken på torra backar och nedgrafna under stenrösen-; men han jemnade tegarna, undanröjde stenar och buskar och gjorde åkrarna plöjbara.

Jemnför följande tabell.Tal)o II, sid. g or § 15

Utsacle ock skördi å Quickjocks Prästbord,

For år

Notstycket - 2 kappar • - - - — - 15 t 6 —

Koholmen - 2 dito ------ 16 2 2 — 2*

KSlgårdssidan - - - 2 dito >8 1 8 — 3^

Rosbacken . - - 3 skäl VDessa 3 högland-) 20 (

Gainl. Gärden - - - a kapparna stycken blefvo; 9y 2 2 — i

Skogsgärdet . - . 2 dito /skad. af torkan.) 41'

Östra KryddgSrdstegen. 2 kappar - - - . - < 15 1 41 — 1

Vid vinter, tro- sken föll — 1 41 — 4

Summa - 6 skäl. Summa - 072 11 3 16

För Ir i8'4- « ^ . •,

Rosbacken och str la»

skogsgärd^styckena) k - — : - 3o' 2 4 ; - 3;

Kryddgården) 7 dito ------- 23 2 3 — 2I

och Gaml. Gården)

Kålglrdssidan - - - 2 dito.....- - 19 1 3 — 2

Koholmen - - - 2 dito.............30 2 7 — 7

Vid vinter- trö- sken föll.........— 2 — — 7

Summa - 19^ ungefärligen. Summa' 107 11 i 26

tJtsäde,

Af kantning.

Stridt.

Skylar.

97^

Tunna.

41 41 3

Lått.

Tunna.

Skäl.

För de andra åren är blott upptecknade utsädet- men* afkastningen är ej upp

akiifven, „ „

fitea Stad den 18 December JO22.

C. N. Læstadiuj,-

Skäl.9l

§. , 16.

I Ovickjock finnes åkermark af tvänne slag. Det ena slaget består af torra backar, bevexta med gran- och tallskog. Jordmonen är röd, sandblandad mojord. Den är mager och fordrar mycken gödsel. Samma slags jordmon är allmännast i hela det skogiga Lappland. Under torra somrar förtorkar säden på sådan mark, men ger dcck nöjaktig afkastning med ymnigt regn.

Till det andra slaget höra de så kallade Elfsbackarne. Deras yta höjer sig vid pass en famn öfver den framflytande elfvens, De bestå af en bördig och ganska fin sandmylla, tillkommen genom flodens öfversvämningar. Denna låga, herrliga ängsmark utgör omkring .|- quadratmil och pry-des af omvexlande björk-, ålder- och pilskogar. På hela den slätten finnes icke en sten. Vill man begagna den till åkermark, så plö-jes den med rist och plog i raka tegar. I anseende till myllans jemna fuktighet vexer kornet långsamt och mognar sent, men gifver under torra somrar den herrligaste afkastning.

§. 17.

Ett förvånande bevis på denna sandmyllas bördighet inhemtas af följande. Pä 2:ne92

lika stora åkertegar (jag minns ej deras vidd) såddes i början af Juni 2:ne kappar korn på hvardera. Bråddea tufvade sig vid roten såsom råg, så att man ibland kunde räkna 10 till 15 strån från en enda rot. Halmen rann opp till 2 alnars höjd och kröntes af stora ax. Redan kom den första Augusti, och dessa tegar stodo i sin blomma; den 15 kom, och der fanns blott en halfmatad kärna. De hvitnande snötopparne i norden och den klarnande himmelen började hota. Man skördade det lilla man hade, som var matadt; men de tvänne tegarne lemnades orörda. Lyckligtvis passerade jernnätterna med mulen himmel, och tegarne stodo 8 dagar till. Då var det en vällust att skörda dem. Skylarne tröskades särskildt, och tegarne gåfvo 22 skäl stridt Icorn hvardera, samt 2:ne skäl (ett skäl är lika med •§ tunna) så kalladt lätt korn, det är: 43:de kornet! Flera sådana tegar plöjdes. De gåfvo alla rika skördar, i synnerhet under torra somfar. Men hvad hade de för ode eftèr-sai. mannens död? De vanvårdades. Ogräset tog öfverhand och förqväfde brädden i dess uppkomst, och de gåfvo knappt hälften af" sin förra afkastning. —« Vare detta nog till bevis på hvad vill ja, kunskap-och förmåga, att allvarligt gripa sig an med saken, lörmä framför lattja och fäkunnighet*§. i8.

I Qvickjock planterades åtskilliga grönsaker för köket, såsom: morötter, rödbetor, palsternackor, spenat, sallat, viat-rhabnrber, kål-rabbi, m. ni.

Potates böra högeligen recommenderas i hela Lappmarken. Det är aldrig exempel på, att potates-odlingen fullkomligen misslyckats. I Qvickjock gaf potatesskör-denio:ds kornet. - J^g räknade ibland 80 stora potates på ett enda stånd; att plocka kappen full af 2 stånd, var icke ovanligt. I Ar-jeplog har Prostinnan Sundeün skö,rdat 60 tunnor potates i detta år, 1822. Ar 1820 om våren uppröjde jag ett stycke land med spade och hacka,|släpade dit gödsel -g- mil på bår och korgar och satte 6 kappar potates. Hela arbetet hade jag all ieles ensam fullbordat på 8 dagar. Nu hafva mina föräldrar der skördat 3 tunnor potates i detta år.

De flesta nybyggare sätta vä! potates; men huru mycket? — En kapps, ett skäl, en half tunna, högst en tunna. På den långa vintern stryker hela skörden med i bushållet. Omvåren kommadetill prostgården och tigga nytt säde; och, få de icke, så är94

det merändela ute med potatesodlingen det året. — Dock icke alla så. De gifvas, som hafva egna källrar och ega

potates hela å-ref om. Och hvad är icka det för en redbar vara i ett hushåll^ serdeles i det sofvelri* ka Lappland1,

20*

Rofvor vexa i Qvickjock ända till half' punds vigt. Man har funnit, att ruttet spån• mådd är derastjenligixte jordmon. Äfven

kålrötter gåfvo en ymnig skörd. Sockerärter planterades ock. De vexa, men komma väl icke till mognad. Hvitkäl planterades i Qvickjock af sal. Comminister Læstadius. Det lyckades- Han skördade ett år 5 markers kålhufvuden. Man ser deraf, att Qvickjock blandar söderns vextalster med snö-fjellens krumpna dvergar.

Såsom exempel på Qvickjocks fjell-likà vegetation får jag anföra några fjellvexter, som gå från fjellarna ned i björk- och gran-skogarna omkring Qvickjock. B, efter den anförda vexten, betyder, att den går ned i björkregionen; G, att samma vext går ned och vexer i granregionen; T, i tallregionen.

Veronica alpina L, B. G.

Pinguicula alpina L. B, G. T,

Phleum alpinum L. B. G. T.

Agrostijs alpina Wi Id B, G=95

Åira suspicata L. B. G. Poa alpina L. B. G. T. Poa laxa Wild. B. Alchemilia alpina L. B. Diapenzia lapponica L. B. G. Primüla stricta Horn. B. G. Azalea procumbens L. B. G. Gentiana nivalis L. B. G. Angelica archangelica L. B. G. Juncus trifidus L. B. G. •— triglnmi8 L. B. G. -— biglumis L. B.

parviflorus Ëhrh. B. G. — spicatus L. B. G. Tofjeldia boreal. Wahlenb. B. G. T. Epilobiam àlpinnm L. B. — b fontanum Wg. B. G. T. Kbæum digynum Wg. B. G. Rhododendron lapponicum Wg. G. Menziesia cüerulea Sw. G. B. Andromeda hypnoides L. G. Arbutus alpina L. B. G, Saxifraga cotyledon L. B, G.

— — oppositifolia,

— •— nivalis,

— *— stellaris,'

— — cæspitosa,

— — cernua,

— — petræa B. G.

— — aizoides B. Silene acaulis L. B. Stellaria cærastoides L, B. G.Lychnis alpina L. B. G. Casrastium alpinum L. B. G. Potentilla nivea L. B. Thalictrum alpinum L. B. G. Draba hirta L. B. G. Candamine billidefolia L. B. C. Arabis alpina L» B. G. Astragalus alpinus L. B. G. Sonens alpinus L. B. G. Hieracium alpinum L. B. G. Serratula alpina L. B. G. T. Gnaphalium alpinum L. B. G.

— — supinum Wild. B. G. Erigeron alpinum L. B.

— — uniflorum L. B. G» Tussilägo frigida L. B. G. Viola biflora L. B. G. Carex capitata L. B. G, T.

— lagopina Wg. B. G# ,

— ustulata Wg. B.

— alpina Sw. B. G.

— atrata L. B. G.

— saxatilis L. B. G.

— pulla Good. B. Salix lanata L. B. G.

— herbacea 3Lu B. G.

•— reticulata L. B. G. ~

— myrsinites L'. B.

— arbuscula L. B. G. T. Rodiola rosea L. B. G. elc.97

fii.

Fjelldalar, dylika som Qvickjocks, finnas i alla Lappmarker med mer och minte för-monlig local. Om ock alla dessa fjalldalar icke knnna, i anseende till fjellarnes inflytelse, frambringa säd, sä skola de likväl alllid blifva förmonliga för boskapsskötseln i anseende till sin gräsrikhet. Det är o-troligt, med hvilken hastighet vegetationen üppdrifves i dessa dälder. — Jag har sett vissa grässlag, till exempel tüftàtelti (aira cæspitosa), uppnå manshöjd på 6 veckors tid. Jag har sett hundfiokan (aconitum se» ptemtrionale) uppränna 4 alnar i höjden på en månad. Det är dock ett nöje att skåda dessa nordens praktvexter. Huru stolt reser sigiöke den bladrika lollan (son-chus alpinns) med sina himmelsblå blomspiror; den silfverfärgade borsttisteln (car-duus heterophyllus) med sina purpurfärgade kronor; det aromatiska peiska (angelikt archangelica) med sina hvitstrålande para-soller och den yfviga slruth-onokeln (os-munda struthiopteris L.)! — Dessa jättar bland örtvexter vittna om Qvickjacfcs yppiga vegetation.

22.

Men annu några orcl öth nybyggarnes odlings-sätt. Om vitttein piåckas gödseln i Lappnil 7.

v98

stora klimpar, hvilka Etenfrusna föras på å-krarna samt kastas här och der på snödrif-vornfti De sönderhackas om våren, utbredas och gömmas i jorden, som vändes med spade och plog. I Lappmarken brukas den vanliga Norrländska plogen, som vänder åt en sida. Vidare harfvas åkern och besås temligen tjockt. Säden nedmyllas med hand' gräf eller gräfharf. Ungefär 8 dagar derefter, då gräsen börjat gro, plägar man lindrigt öfverfara åkrarna med rifvor eller krattor. Merändels är sàningstidan slutad på en vecka. Fotates sättas litet sednare. Man gör bänkar, 6 quarter breda. På dem sättas halfgrodda sädespotates, vid pass en half aln från hvarandra^ Potatesåkern rensa» från ogräs midt i sommaren, ehuru det* ta icke alltid sker så ordentligt.

Öm hösten aftages säden med skära, lägges i kasar första natten, sedan sättes den i skylar, hvilka eftèr torkningen exas, d. ä. sädeskärfvarne påtröskas lindrigt, hvarefter de, sedan det mesta affallit, förvaras till vinterkölden, då eftertröskoingen sker. Potates, rötter, rofvor m. m, inbergas sednare på hösten eller mot slutet af September. Då ny åker Upprödjes, sker det med föga urval. Åkrarne pläga gödas hvart annat år. Hvad vexelbruk betyder, det vetm

than icke i Lappmarken, knappt nog i held Vesterbotten. Högst sällan plägar någon taybyggare träda sin åker feller lägga deh i linda. Svedjande öch sående af vinterråg är mig veterligt icke brukligt i Lappmarken. Annars odlas vinterråg i de södra Lappmarkerna. Man har äfven gjort forlök dermed i Qvickjock, och den har lyckats under torra sohirar; men, då regniga somrar infalla, har deh skjutit för mycket i halm, men icke hunnit mogna. I Lycksele har aflidne Kronofogden Lindahl gjort Försök med myrdikningàr, och efter berättelse skolade hafva lyckats väl. Och hvar-töre skola icke myrorna i Lappmarken küri-iia bringas till frhgtbarhe*, så väl som på fendra ställen? Låt vara, alt torfmossar. (spagnüoi), åt sig sjelf lemnad, i anseende till den korta sommaren och ringa höstvätan, icke så ènart kan bringas till förruttnelse, hvilket förvandling hålles för varà det förnämsta villkoret för hans frugtbar-het; men kan man icke genom til Ihjel p af andra inedel påskynda denna process? I Lappmarken är ingen brist på vanlig obrunnen hästgödsel, sophögar och urin. Det är otvifvelaktigt, att en blandning af allt detta jemte mossan skulle åstadkomma den herrligaste gödsel, jag tror, att detta skitlla medföra större gagn i en framtid, än att göda torra och steniga backar, för att befrämja gräsvexten. Så bruka de flesta na100

för tiden i Lappmark en använda sin gödsel. Dermed hålla de på årligen, tilldess de slutligen gömt alla smärre stenar och fyllt alla ojemnheter med idelig gödsel.

§. 24.

Detta är uppodlingarnes närvarande skick i Lappmarken. Och är det väl underligt, om ett åkerbruk af sådan beskaffenhet ännu icke gifvit så lofvande resultater? Ty, om man erinrar sig, hvad som från början bestämt valet både för äldre och nyare nybyggen och dermed jemnför det sätt, hvarpå de usla åkerlapparne sedan blifvit handterade, så ünner man allt för tydligt, att ett åkerbruk af sådan beskaffenhet icke kan gifva sin tillbörliga afkastning. Och deraf slutar den enfalldige nybyggaren, att åkerbruket icke är lönande Men det är förlåtligt af honom, ty han vet icke bättre.

25.

Häraf kan man med skäl sluta, att å-kerbrukets försummande och vanskötsel härrör, dels af den från uråldriga tider på efterkommande fortplantade och likasom ärfda kärleken för jagt och fiske, samt mak» lighet och herdalefnad, men förnämligast deraf, att verkliga förniouen a£ ett åkerbruklOl

är bland de flesta misskänd. Nybyggarne äro äfven i denna dag så intagne af fiske och jagt, att de sysselsätta 6ig dermed hela året om, icke slåttertiden undantagen, och arbeta snart sagdt både natt och dag, äfven då naturen vägrar dem sin välsignelse. Deremot hysa somliga ett verkligt misstroende för åkerbruket. De anse det knappt vara mödan vardt, att nedlägga nä* got arbete derpå; ja! de anse det till och med under en karls värdighet att befatta sig med sådana småsaker, hvarföre många af dem lemna åkerbruket att skötas af qvinnor och barn, under det de sjelfva ströfva kiiqg skogar och fält.

26.

Men må hända, det icke är rätt, att kasta en så ofördelaktig skugga pä alla. Må hända hafva många en god villja, att arbeta och apa efter så godt de kunna. Men hvad kunna de göra? De tryckas af medellöshet och fattigdom. — Det är icke så lätt, att sätta sig ned i en ödemark med 2 tomma händer, utan medel, utan redskap, utan kost att lefva med.

Jag känner många ynglingar i Lappmarken, som, af brist på medel, hvarken kunna träda i äktenskap, eller anlägga ny-byggen, ehuru de gerna vore hugade dertill. Ty, om de giftade sig, hvarmed skulle102

de lefva i en ödemark, der de med yxan i handen måste börja med att rödja opp ett rum för sin hustomt? — Mannen kan haf^ va tjent såsom dräng i flera år. Han har årligen förtjent en omgång kläder, dem han nött ut efter hand. Han har fått 20 R:d i årlig lön; äro de i behåll, så gå de åt pl bröiloppsdageo; brukar han tobak, så haf han icke en styfver till öfverlopps. Henne som qvinna har man icke att räkna på, ty all bennet egendom består i någja omgångar kläder. De hafva redan nött blomman af sin ålder i andras tjenst. Nu anträda de lifvets bana på egen hand. De sätta sig ned i en ödemark. De må«ste börja med en lappkoja. Deras fattiga anhöriga gifva dem ett par getter, en ko, några får; det är all den handräckning, de kunna gifva dem. Imeli lertid börja de arbeta» bo och bygga, så godt de kunna. Men de måste hafva mat föl? dagen, och den skall hemtas ur fisksjön, som plägar kallas; "Vår Herres visthus,"*. Da villjü lega folk'till hjelp, att timia hu»; men de hafva icke penningar. De villja lå^ na, men hafva ingen crcdit, Sålunda förfelas ofta ett godt ändamål af brist på erfoder-» liga medel,

§• 27.

Men ponera, att en upprigtig mennj-skovän räckte dessa villrådiga contrahenterio3

•q hjelpsam hand och föreslogs dem följande villkor: Jag ger eder ett nybygge till everldelig egendom för eder och edra efterkommande med det villkor, att J arbeten, bebyggen och uppodlen detsamma efter yttersta förmåga; hvad menen J, skulle de icke antaga anbudet? Ja; skulle man svara; Hvem vill icke bafva nybyggen till skänks? Men, om ock någon vore nog en-falldig, att låta uppodla nybyggen, blott för att skänka bort dem; hvad hade han för tack derför? Eller huru skulle dessa nybyggen användas till båtnad för staten? Ty icke är hela Lappmarken uppodlad dermed, ätt en och annan privat man uppsätter når gra nybyggen.

Härtill svaras: en sannskyldig menni-skovän gör detta utan anspråk pä belöning, endast med den tillfredsställelsen, att hafva lindrat medmenniskor lidanden eller befrämjat deras framkomst. Att sådana jny-

byggen skulle blifva till båtnad för staten, det skall nedanföre visas. Jag vill imellertid anmärka, att ett sådant företag är redan lyckligen börjadt, af den i N orrland så omt saknade Friherre Hermelin.

§. 28.

Hermelins princip var ungefärligen denna: Han visste, att i Lappmarken funnos rika Jernberg; men der fattades folk vid be-io4

arbetningen i grufvorna, dier fattades ock folk vid transporten. För att afhjelpa denna olägenhet, ärnade han plantera folk omkring grufvorna och på vägarna. Han lät syna in nybyggen här och der i skogarna både likt och olikt. Han byggde hus och gårdar, besatte dem med åboer och gaf dem några kor och litet spannmål att bör-ja med; med ett ord; han gaf dem allt utom egande rätten; och det var redan nog, att förfela ändamålet. Ty man må säga hvad som heldst om egoismen, såsom bevekelsegrund för handlingar, det ock sjelfva religionen fördömer, så ar dock thy värr, om man rätt betänker saken, det lilla 'ordet /ag, med allt hvad dertill hörer under namn af min och mitt, den starkaste drif-fjedern till all verksamhet här i verlden. Och här, i detta afseende, måste den hyllas, om det skall blifva någonting af.

Se på den vanlottade, som icke rår om en jordtorfva, han arbetar på, om icke i hans charakter framlyser en stämpel af liknöjdhet, tanklöshet och dumhet, att jag icke niä säga slafviskhet. Han lefver, som hvar dag skulls vara den sista. Penningen är hans Gud och krogen hans paradis! Men så är det icke i håga norden. Lifvad af en stolt frihetskänsla, bearbetar landtmannen sin egen jord. Han gifver öfverheten den skatt, som vederbör, presten sin tionde och hvar man den rätt, som honom till-io5

kommer, och, när han det gör, så lefver han nöjd; ty han är en man för sig och fruktar för ingen. —Men — för att återkomma till ämnet — Friherre Hermelin fick nybyggare på sina nybyggen, så länge han orkade underhålla dem; men, knappt föll den ädelmodige mannen ett offer för sin patriotism, förrän många bland hans nybyg-gare började echapera, af fruktan för en strängare patron. Somliga rymde till" Norrige med både boskap och bohag. Somliga sökte sig nya och egna bostäder o. s. v.f så att efterträdaren fann många bland dessa nybyggen öde och tomma. Imellertid haf. va dessa nybyggen gjort mycken båtnad i den Lappmark, der de blefvo anlaggda. Och mera hade säkert blifvit, om den salige mannen hade fatt fortsätta sina anläggningar. Många af dessa anläggningar såldes af den sednaste privata innehafvaren från bruket till de mestbjudande.

§. 29.

. I anledning af dessa åtgärder, jemn-förda med Lappmarkens närvarande skick och nybyggarnes fattigdom, torde hvar och en kunna inse nyttan och behofvet af det allmännas handräckning, till befrämjande af Lappmarkens uppodling; hvilket jag ock vågat tålka i hosföljande Förslag.

Förslaget innehåller en anvisning till en *nybygg-scholas* anläggning i Lappmarken, hvilken så skulle organiseras, att den, i början understödd af det allmänna, sedermera vore en borgen för Lappmarkens vidare uppodling, så länge något odlingsbart vore öfrigt. Jag underkastar mig höga vederbörandes högt upplysta omdöme, huru vida jag lyckats i denna framställning.

—*—

Förslag till en Nybygg-scholas anläggning i Lappmarken, eller anvisning, att på allmän bekostnad befrämja allmänna uppodlingar i nämnde landskap till båtnad för staten.

Lifvad af den ynnestfulla uppmuntran, hvarmed Högloflige Riksens Ständer och öfriga patrioter alltid gått hvarje välment bemödande för fäderneslandets väl till mötes, vågar jag slutligen till deras högt upplysta bepröfvande i

ödmjukhet framlägga ett förslag, för hvilket jag, i anseende till sakens gqda syftemål, utbedjer mig någon uppmärksamhet samt ett mildt bedömande, i afseende på de bristfälligheter, som kunna framte sig vid sjelfva ämnets föredragningssätt.

Ifrån uråldriga tider hafva Sveas ärorike Konungar, ofta midt under krigets lågor, icke undandragit sin segerrika arm från fredens trefliga yrken. De hafva, jemte hvarje redlig Svensk undersåte, förenat sina bemödanden till befrämjande af landetsallmänna uppodlinger, såsom grundvalarna och kärnan för rikets styrka och bestånd; och, då icke minre slöjder och vetenskaper, än landtmanna näringar njutit så högtidliga vedermälen af vår n. v. Allernådigste Konungs nåderika hägn och landsfaderliga omvårdnad, så har jag, med afseende derpå, icka dragit i betänkande att framlägga följande korta uppgifter, hvilkas användbarhet jag i tröstefull tillförsigt hemställer till de sakkunniges högat upplysta bepröfvande.

Oet är allom nogsamt bekant, huruledes vilda och dystra ödemarker ännu hölja dessa nordliga länder. Det är ock icke minre kunnigt, att ödemarker, kärr och moras icke allenast icke båta det samhälle, inom hvars landamären de äro danade af Försynen, utan fast mer utöfva ett skadligt inflytande på nästgränsande länders frugtbar-het samt menniskors helsa och välstånd.

I anledning deraf har jag uti ofvanstående afhandling, så mycket i min förmåga stått, velat teckna Lappmarkens bildning ochn^turliga beskaffenhet. Jag har tillika velat gifva en vink om de för moner, som naturen der nedlagt till begagnande af enidog men-niskoarm, och har äfven, efter min svaga förmåga, dels af physiska och naturalhisto-riska grunder, dels ock af de rön och försök, hvilka redan blifvit gjorda med vanliga sädesarter och jordfrugter inom Lapp-109

markens område, velat visa möjligheten och förmonen af allmänna uppodlingar i nämn* de landskap. Och ändtligen, sedan jag i korthet sökt visa uppodlingarnes närvarande skick i detta land och dermed jemnfört deras oförmögenhet och fattigdom, hvilka detta vigtiga värf tillkommer: så har jag i anledning deraf sökt visa behofvet af det allmännas handräckning, och äfven detta är en sak, hvilken jag i ödmjukhet hemställer till de sakkunnigas högt upplysta bedömande.

Slutligen återstår den angenäma pligten, att visa, huru de medel, hvilka möjligtvis i en framtid komma att anslås till uppodlingars befrämjande i Lappmarken, bäst och säkrast kunna användas till vinnande af ett för samhället så nyttigt ändamål: Lappmarkens uppodling ocli befolkning.

i.

1 i

Då utaf ofvan anförda afhandling inhemtas, huruledes ynglingar af båda könen oftast af brist på medel äro nödsakade att afstå från nya nybyggens anläggning, sä är det äfven klart, att, om sådana unga, driftiga och beskedliga personer hugnades med uppmuntrande understöd, hvarigenom dø blefve iståndsatte, att lifnära sig under det strängaste arbetet vid sjelfva nybyggets an-no

läggning, ellef ocfe dessa medel, till undvikande af missbruk, ifall de lemnades till deras egen disposition, directe användes till liya nybyggens anläggande, hvilka, sedan med deras uppodlingar vore så vida korti-met, att de kunde föda sin man, finge af dertill skickliga personer tillträdas mot förbindelse af ett visst antal dagsverken om åretj hvilka dagsverken åter användes till nya och flera nybyggens anläggande", och vidare föi> unnades dessa nybyggare så många frihetsår* att summan af de dagsverken* hvilka af dessa nybyggare Under den tiden, utan känbart betungande för dem sjelfva, blifvit Utgjorda* Uppgingo mot beloppet af dè kostnader* hvilka af kronan blifvit använda vid sjelfva nybyggets anläggning: då skülle visserligen icke allenast landets uppodling och befolkning omedelbarligen befrämjas genom sådana af det allmänna vidtagna nyttiga åtgärder, utan äfven kringliggande åboers en-skildta interesse och omtanka, genom uppmuntrande efterdöme», väckas till en driftigare bearbetning Uti en af Lappmarkens in* Vanare hittills nästan vanvårdad närings* gren.

§. ö.

Men, innan jag framlägger egna uppgifter, vill jag anföra, hvad som redan fö* femtio år tillbaka blifvit tänkt och skrif-in

Vet i detta ämne, i anledning af en afhandling, införd i KongL Patriotiska Sällskapets Handlingar är 1771» 2:dra stycket.

Sedan författaren till denna afhandling, Herr Ff. Tryxel, i korthet visat uppodlingars möjlighet i Lappmarken, dels af de förträffliga odlings- och ängslägenheter, Som förf. der haft tillfälle att bese, dels ock af de försök med sädesodlingen, hvilka blifvit gjorda i Torneå och Ketni Lappmarker, samt äfven, till bevis på regeringens landsfaderliga omsorg för ödemarkers Uppodlingar, citerat Kongl. Kungörelsen af den 20 Novemb. 1741» hvarest hvar och en, som anlägger nybyggen i Lappmarken, försäkras om egande rätten, samt jo frihetsår fråa alla personliga utgifter; så visar förf. äfven de hinder, hvilka afskräckt, så väl rika, som fattiga från sådana företag, nämligen, att de rikas förlagskostnader knappt kunde betalas pa en mansålder, och att unga contrahenter bland allmogen icke vågade gripa sig an med saken i anseende till medellöshet.

I anledning häraf slutar förf. till nödvändigheten af det allmännas handräckning. Han anför såsom exempel de uppodlingar, hvilka Konungen i Preussen låtit anställa på allmän bekostnad, dels genom contant betalning till entrepreneurer, dels ock genom arbetscommenderingar ur värfvade regementen; men förf. anmärker tillika, att112

uppodlingar, efter denna method, icke låta sig göra i Lappmarken, i anseende till ny» byggarnes aflägsenhet från landsbygden och den deraf följande svårigheten vid proviant-transporten. Slutligen framlägger författaren sitt förslag inèd följande ord."

"Om jag ponerar, att kronan i i§, högst 20 år skulle årligen bestå några och 50 tunnor spannmål samt 600 daler k:mt i penningar; men kronan deremot efter 6 års förlopp kunde börja att indraga 6;te året 18 daler, 7:de 56, 8:de 54 daler k:mt och så vidare i ständig progression, och efter 12 à 15 år kronan kunde börja att indraga spannemål med flera contributioner, så att verket efter 20 års förlopp icke allenast kunde berga sig sjelft, utan ock kronan börja att vinna mer och mer uti inkomsterna samt derjemte se ödemarkerna då redan med 80 eller flera inbyggare försedda och vara försäkrad om deras årliga tilltagande i större och större mängd: monne jag icke då kunde säga, att kostnaden vore dräglig, ändamålet vunnet, och nyttan svarande mot omkostningarna?"

"Att den projecterade kostnaden katt vara tillräcklig, är hvad jag nu först bör leda i bevis. Dertill får jag betjena mig af följande uträkning:"

"Jag föreställer mig. att 4 hushåll Utses, som hvarje år börja ny uppodling. Hvartdera af dessa hushåll bestås strax 4lig

lünaor épäntiettiål och 150 daler k:mt.i pen» »ingår, eller 2:ne kor och 2:ne får, som för sagde penningar kunna i orten köpas. När jag räknar lika pà hvart hushåll, sä blifver utgiften första året 16 t:r spänne-mål och 6öo daler k:mt i penningar. Dessa 4 hushåll få andra aret 4 t:r spsnnemål hvardera; 3:dje året få de 5 t:r; 4;de 2 t:t och 5:te året en tunna, men få ej creatur eller penningar mer än första året, Härefter bör med skäl supponeras, att de icka allenast kunna berga sig utan vidare hjelp och biträde, utan ock att de för det 6:te året kun*] na betala personliga utgifter och vid i2:te, högst i5:tonde, året kunna skattläggas till viss tionde m. m., så att dessa 4 första hushåll då kunna i det närmaste utgöra sä mycket uti alla sina utlagor, som kan svara mot 4 nya hushålls utrustande."

"Som jag supponerade, att kronan skall fortfara med 4 nya hushålls planterande hvar ja är och alla iå lika, förmon, så blifver utgiften 2:dra året äfven 600 daler k:mt och 3'2 tunnor spannemål, inberäknadt hvad första årets utflyttning ännu bör få åtnjuta; g;dje året blifver utgiften 44 tunnor, faäe året; 52 tunnor och 5:te året 56 tunnor, utom ofvanberörda 600 daler årligen, när de för^ ta årens utflyttningar tilläggas pä sätt, sota ofvan är omrördt. Och, som ingen ut-* flyttning, efter min gjorda supposition, böe

Lnppm, 0.ii4

hafva någon hjelp och tillskott efter 5:te året, sä komma kronans utgifter att, äfven för 6:te och följande ären,

continu-era med 56 tunnor spannemål och 600 daler k:mt i penningar."

"Häremot kunde kronan på det6:te å~ ret börja att indraga personliga afgifter för de 4 första, som efter lindrigaste räkning, à 4ir daler på hushållet, gör 18 daler k:mt; ocb, som det gjorda förslaget, 4 stycken hushåll, sedan hvarje år skulle tillöka person* liga afgiften, så komme också 18 daler hvarje år att tilläggas de förra, sä att på io:de året, från denna afgifternas början, eller i5:de aret från det första nybygget» anläggande, personliga afgifterna kunde vara 180 daler årligen. På det i2:te eller högst i5:de året supponerade jag, att de första 4 nybyggena kundeskattläggas, som jag ock förmodar, att hvar och en lärer medgifva. Jag lärer icke taga så mycket, om jag af hvardera hushållet då begär 2 tunnor spannemål och 15 daler k:mt i penningar i ett för allt, eller andra persedlar till ungefär lika värde; det gör således för 4 hushåll på i6:de året 8 tunnor spannemål och 60 daler k:mt. På samma grund borde skattläggningarne hvart år gå för sig, så att på i7:de året kronan kunde få 16 tunnor spannemål och 120 daler k:mt och så vidare, på 22 året 56 tunnor span-jaemål och 42° daler k:mt, hvilka, samman»ür< tunnor.

1 lö 609 dal.: *

2 i<5 66 600 |d. 5 12 16 16 6 00

4 8 12 16 x6 600

5 4 8 12 16 16 tööff

6 18 dr. 4 tr. 8 12 16 16 532 dal'.

7 18 18 4 8 12 iö 16 564

8 »8 18 18 4 8 12 iö 16 546

9 J8 18 18 18 4 8 »2 16 16 geg

10 18 18 18 18 18 4 8 le 16 16 510

11 18 >8 18 18 >8 10 4 8 12 »6 16 402 " »8 18 18 18 18 18 48 12 iö iö 474

8 »g »g >8 18 >8 18 18 4 8 12 >6 (Lrf '

|ö 18 '8 »8 18 18 »8 18 4 8 .2 iö ,ö 438

'I 2 ^ 18 >8 >8 iö 18 18 18 4 8 12 aö iö 4ao

t « " 1(3 18 ,8 10 18 J8 .8 .8 \l ö lösöo

17 8> so 8,6» 18 ,8 18 >8 18 18 18 18 18 18 4 a 1» ,6 *co

18 8, so 8> so 8? «o ,8 18 18 18 18 iö 18 18 »8 A a 12

19 8» so 8, so 8, «o 8> so 18 .8 ,8 18 >8 18 Is >8 J 18 °4 8 » ? iflo 2° 8» «o & so 8, «o 8, so 8,0» 18 18 18 18 >8 .8 18 ,8 n ,fl 4 » , 21 8> so 8> «o 8» «o 8, «o 8, s. »ß 18 18 18 18 .8 8 8 8 18 S II — - —00 a, »8,8, so 8, so 8,S. 18 18 18 18 18 18 18 H * V6 .1 ct VJ li]t

'Tak 111, sid. jig, 3,

23 ... . . . ; . b, 80. - -

24 • »......8, so- 8, 60- o. s. v.

ii5

laggda med 180 daler, ?om i personliga afgifter af dem, hvilka ännu voro oskattlagda, borde gifvas, utgjorde 600 daler k:mt,, hvilket blifver det samma, som till de årliga nybyggenas planterande behöfdes. På ögrdje året kunde kronansåledes börja få en inkomst, som sedan, ju längre ju mer, skulle förökas."

3-

Med författarens goda minne har jag från förgätenhet velat återkalla dessa uppgifter, med den förhoppning, att äfven da kunde bidraga till en närmare undersökning af ämnet. För att ännu mer upplysa förf. mening, har jag bifogat hosföljande tabell. Imellertid vågar jag icke gå i borgen för dessa uppgifters användbarhet i närva* rande tid»

Förf. supponerar, att fyra stycken nybyggare skola vara redobogne, att anlägga nybyggen nära hvarandra på ett och samma år. Han låter dem vidkännas alla omkostnader vid nybyggets anläggning. Han besinnar icke, att de derigenom sätta sig i flera hundrade dalers, eller, nu för tiden, riksdalers skuld. På det G:te året skattläg-ges hvart och ett hushåll med dalers utgift, Detta är en dräglig utgift; men, då nybyggaren på det i5;de året från anläggningens början skattlägges tøed 2 tunnor korn och 15 daler till, då tyckes han hafva fått en börda, som han icke orkar ®aed i längden. Skola deasa tunnor allem-»n6

nas in natura, sa blifver (let ganska kännbart för en nybyggare i Lappmarken. På 15 år bör han väl hafva hunnit så långt med sitt åkerbruk, att han sår en, halfannan, högst 2 tunnor, vare fig korn eller råg. Afkastningen blir 5:te» högst

6:te kornet; då tyckes det vara temligen hårdt för en Lappmarksbo, att af 10 tunnor årligen aflemna 2. Jag säger för en Lappmarksbo; ty, om han bodde på en eådan ort, der han med fördel kunde afyttra sina varor, eller annars genom arbete och handaslöjder förtjena någonting, sä lunde man ingenting säga derom. Men just derigenom, att Lappmarken är, såsom förf. rigtigt anmärkt, skild från all com-munication med hela verlden, så gifves der ganska sällan tillfälle till så kallade extra förtjenster. Der öfvas aldrig köpenskap pä hela året om, utom en enda gång. Der fiskas och 5agas för dagen$ det står i Guds hand, hvad man får till mat i morgon. Deraf händer, att en ' resande knappt får köpa mat för penningar.

§• 4-

Man kunde väl tycka, att en nybyggare borde salta fisk och smör till salu; men |ag frågar: om någonting blifver öfrigt, sedan han mättat 5 à 10 personers hushåll endast med mjölk och fisk, hvil-

; i ' " ' ; . S : " |SgSS 'ini

Len blifver lians afnämare? Ingen af hans grannar vill köpa det af honom. Vill han blifva af med sina frusna sikungar och lös-saltade smörmarker, så måste han resa 20 à 30 mil till närmaste landsbygd. Der byter han sig till litet mjöl: men jag försäkrar, att den spannemålen blifvit väl betald, innan han kommer hem. Då marknaden infaller, så bär han till borgarboden ett par pund torra gäddor, några marker smör, någon rehnhud och kanske äfven något pund lim. Men allt detta måste han, i anseende till de handlandes långa transport, nödvändigt sälja till underpris och får så mycket dyrare betala de varor, hvilka han nödvändigt måste hafva till husbehof. Ën half tunna salt 8 Rd., en rulla tobak 24 £k., elt mjöl 2 à 3 Rd., ett ßfè hampa 7 Rd. o. s. v.

Således inträffar Lappmarksboemas penningförtjenst blott an gång om året; och då varar den glädjen att ega penningar endast en vecka; ty merändels åtgår deras ringa handelscassa innan slutet af marknaden till inköp af de nödvändigaste behöfver. Det tyckes således vara enligt med sakens natur, att Lappmarksboernas pålagor hvarken böra eller kunna påökas, sä länge handel, näringar, uppodling och befolkning stå på så svaga fötter. Hvad åter angår kronans förlags-omkostnader, så kan man icke väuta en så snar återbetalning;a 18

och, om den skall ske, så tyckes den be-qvämligast kunna ske genom dagsverken. Alla hafva händer att arbeta, och den, som icke vill arbeta, han skall icke heller äta. I anledning häraf, och för att göra förslaget drägligt för nybyggaren, vill jag anföra några egna uppgifter, hvilka, ehuru de icke smickra med goda löften om en snar vinning, likväl torde, med förutsättande af driftiga åtgärder, medföra i framliden en säker båtnad för det allmänna.

§• 5-

Då Lappmarken ännu saknar ö:ne vid alla byggnaders anläggningar alldeles oumbärliga näringsgrenar, nämligen: sågverk och tfgelbruk, sp böra nödvändigt detisa föregå, innan några anläggningar till nybyg. gen påtänkas.

Dessa verk, hvartill materialier visserligen icke saknas inom landet, skola, med skicklighet anlaggde, innan korrt betala sig*).

*) Inom Lappmarken finnes mig veterligen en. dast på 2 ställen försök gjorda med sSgVerk, ehuru der ingalunda saknas hvarken materialier, vatten eller skog. Nu varande inbyggare, hvilka endast med dertill inrättade bilor, icke utan mycken möda och tidspillan, förfärdiga bräder till Husbehof, »kulle otvifvelaktigt med tacksamhetJi9

$. 6.

De medel, hvilka Kongl. Maj: t i nä-tler täcktes anslå till uppodlingars befrämjande i Lappmarken, kunna öfversändas till Landshöfdingeämbetet i Vester- och Norrbotten, eller ock någon annan autoritet, hvilken Kongl. Maj:t för godt synes dessa medel i nåder anförtro, hvarifrån de utan långa dröjsmål kunna utgå efter hand, i mon som de behöfvas och . användas.

§• 7-

Inom den socken och det län, hvarest försök med sådana extraordinarie krono-

mottaga anläggningen af ett slgverk. Likasä förhåller det sig med tegelbruk. Man bar med ofog klagat, att i Lappmarken icke finnes lera. Huru vill man vänta, att lergrufvor skola yppa sig sjelfva utan efterspaningar? Jag ät säker, att, om man med jordborr gjorde försök pä de gyttjefulla kärren, skulle man snart blifva rik pS lera. I Luleå Lappmark har man funnit ren och lin lera. 1 Lycksele och Arvids, jaur lärer den heller icke saknas. Men gansk,, få nybyggare inoin Lappmarken känna konsten att bereda ocli bränna tegel. En del förfärdigar siua spislar af gråsten; uiea somliga mura aiaa ugnar a£ obrändt tegel.I2Q

nybyggens anläggande först skulle komma att göras, utses och beordras af Landshöf-ding‡ätnbetet, eller den autoritet, hvilken öfverinseendet pfver en sådan nybyggschola i nåder blifvit anfortroddt, någon, uti landt-skötsel och andra näringar, hvilka, efter hvad landet der eger och förmår, framdeles vid ett nybygge kunna komma till godo, kunnig man, hvilken så kallad kronofullmäg-tig*) egei% att, emot arfvode för sitt besvär,

*y Huruvida denna benämning är passande. Kem-nas till de sakkunnigas omdöme. Men de e-i

genskapes; och skyldigheter, som tillkomma etj, iätlan, äro följande: i:røo Bör ha» ega kän-i nedom af landet oeh dess näringar, a:-do Hau bör ega kunskap i skrift och räkenskapers föran* de. 3:tio Han bör insyna tjejjliga nybyggstäl-len, draga försprg om deras uppbyggande, uppgöra aceord msd htj,gad,e arbetare pch allting påpassa, att ändamålet med scbolansäkrast vinnes,,. 4_;to Qet Stigge&äfven bemäldekronofqjlinägtig^tt, J mon sorp medlen, från öfverinseendet inflyta, med noggrannhet utgifterna bestrida samt derå jäkenskap föra, hvilfeep,. m,ed egen oeh vittnens underskrift verifierad, till öfv.erinseeqd.et i.nsän-i des, jQet är eaqnt, att anläggningens lyckliga utgång beror mycket på hans skicklighet och värma för saken,.

Härvid kunde äfven den frågan uppstå, om icke nybyggets FfOBitngade till trä da re bor,ctø sjelfaai

oppä kronans förut af någon annan ointagna jord, till nybyggen tjenliga lägenheter utse och sedermera derå, uti vederbörlig ordning, hos Landshöfdingeämbetet immis-sion begära, som ock, i kraft af kronobe-tjenters och nämndemäns syn, dessa nybyggens kommande egor till framtida säkerhet utbryta samt syneinstrumentet vid när-i

få välja sig en plats till nybygge, emedan en sidan ml bända aldra helst bevakar sitt eget bästa, och man äfven har anledning att befara, det kronofullmägtig, af Iikgilltighet, icke alltid utser de tjenligaste nybyggställen. Men härpå får anföras, att, ehuru förmonligt än detta må sy-Tias, skall man likväl, om man rätt begrundas »åken, derutinnan finna en källa till otaliga o-redor. Ty låt den ena|drängen välja sig en plata i öster och den andra i vester pi 6 å xo mils distans derifrån; buru skulle det då gä med de dagsverken, hvilka af dem gemensamt kommeatt utgöras på ett ställe io mil i norr, der den 3:dje nybyggare drängen måhända behagade insyna sitt nybygge? Då skulle de asne förstnämnde be« hofva längre tid. att resa till den jsdjes nybygg, ställe, än att fullborda sina dagsverken. Det å-ligger således kronofullmägtig, att i förväg ta. ga öfversigt af en bel landsträcka, hvarest lägenheter till flera nybyggen kunna gifva», pä v det de kommande nybyggarne ej ml vara si Ungt åtskilda från hvarandra,122

måste Häradsrätt behörigen lagfara och be. kräfta låta; börandes likväl dessa nybyggens område icke omfatta 5 à 4 quadrat-mil, såsom hittills ofta skett, till kommande nybyggares förfång*), utan må gränsor-na, för hvart och ett enskildt nybygge, icke öfverstiga en half mil, räknadt från det ställe, der gårdarne anläggas**).

*) Då en nybyggare nu tör tiden anlägger ett nybygge, äro naturligtvis godt fiskvatten och naturliga ängar de villkor, hvarförutan nybygget icke tros kunna ega bestånd. Men, som både fiskvatten ocb ängar äro vidt spridda omkring sjöar och myror i skogsrna, sS måste ny» byggaren for detta behof i ti sy na vidsträckta tractei bäde till làndä och sjöss. Lat t. e. en nybyggare sätta sig ned vid en sjö, som är 2 mil lång, då insynar han icke allenast hela den sjön med dithörande bäckar och ängar, utan äfven de spridda myrängar, som finnaspå 1 till 2 à 5 mil derifrån. Sedan ban sålunda kommit i besittning af nybyggef, så 'tillvällar ban sig äfven rättighet öfver all den skog ocb mark, som

finnes imellan dessa sjöar och myror. -

> -

*") Vare det likväl nybyggaren obehindradt, att begagna bSde äng och fiskvatten utom sitt gebiet, »3 lärige de icke af någon aiiiian blifvit intagua.123

$. 8.

Vidare åligger det äfven bemalde kro-»ofullmägtig, att, såsom en redlig och på-litlig man, låta uppbygga och bearbeta dessa insynta nybyggen med kronans medel. Detta kan verkställas antingen genom dagsverken mot betalning efter öfverenskommelse, eller ock genom accord med hugade entrepreneurer. Sker detta genom dagsverken, må de så anordnas, att somlige af dem användas om vintern tilltimmers och spirors fällandeoch samman forslande, andra om våren och somöaaren till husens upptimrande och ändtligen somliga om hösten på bar mark till upprödjande af åker och äng*).

§. 9.

Sedan behöriga materialier blifvit anskaffade, uppföras byggnaderna på en dertill redan tillförne under syningen utvald tomt. Mangården inrättas efter behof och beqvämlighet för dess kommande besittàre. Den kan vara tillräcklig med en våning, innehållande ett rymligt boningsrum med cammare och förstuga, hvaraf endast boningsrummet inredes med spis och golf samt fenster och öfriga nödvändiga meubler. Dernäst uppbygges äfven ladugården. Den *) Dessa dagsverken kunna för öfrigt anordnas efter tid och omständigheter, allenast de fördelas jemnt pä de arbeUskyIdiga.124

bör till en början vara tillräcklig med en enda byggnad, bestående af fähus inunder och hölada ofvanpå, Fähuset inredes med rum för g à 4 nötcreatur, 10 à 20 får samt stallrum för en häst med en serskild af-balkning,

§. 10.

Åkerjorden bör redan vid syningen af fcronofullmägtig på något tjenligt ställe vara utstakad. Der uppbrytes, genom dagsverken eller beting, åtminstone ett fjerdedels tunnland åker eller så mycket, som genom spillning af en ko och häst behörigen underhållas kan.

ii.

Utom naturliga ängar, hvilka till ^n del kunna inom nybyggets gränsor finnas, och hvilkas halt redan medelst värdering af synemännen bestämd är, bör äfven något så kalladt rädningsland å nyo upprödjas och, om görligt är, med något efter jordmonen passaude höfrö besås.

De omkostnader och dagsverken, hvilka till förfärdigande af ett sådant nybygge erfordras, kunna ungefärligen beräknas på följande sätt;125

Syningsarfvode för Krono-Länsman och 2:ne Nämndemän, à i Bd. banco om dagen för den förra ocb en Rd. RGS. för de sednare, med skjuts och dag-tractamente inberäknadt, då hela syn bör inool^ 5 dagar vara fullbordad 18 J5

Till timmer för byggnaderna, nämligen mangård och ladugård, med kroppåsar samt bjelkar under tak och golf inberäknade, erfordras ungefär 150 st. timmerstockar, till hvilkas fällande och sammanförs-lande, på bestämd ort, behöfvas ungefärligen 18 dagsverken med häst och karl, hvilket, räknadt efter de i landet gångbara arbetshyror, à 1 Rd. banco om dagen, gör - - - 28 '8

TaHirke och takved *) på båda byggnaderna jemte materialier till varmtak och golf

i ladugården fordrar - - __^2

Transp. 64 45

) Med takvirke menas rBten, som läggs ofvan kroppäsarna; men med takved förstås små trinda spiror, hvilka läggas öfverst pl) taket, för att qvarhålla näfret.

Rd.

d.verk.12(3

R(l. d.verk

Transp. 64 45 Enkla bräder till varm» tak i rummen, 4 tolfter « ' *4 Dubbla bräder till golf,, 4

tolfter.............16

Näfver till takens betäckning, 4 las8, ----- 10 10

Vid uppförandet af byggnaden pläga merändels 4 karlar timra en sådan byggnad på 8 dagar, hvartill således åtgå 32 dagsv. det gör, efter en Rd. för hvart dagsverk, - - 32 3 2

Till ladugårdens upptimrande fordras - - - 24 24

Inredning.en af rummen, hvartill hörer taktäckningen på mangård och ladugård, varmtak,

golf m. 24 24

Dörrar, döi-rgåtor, fen-sterposter, m. m. T4 x4

Materialier till ofvannämn. de "persedlar, 2.'ne tolfter bräder . - 6

Trenne par fenster samt ett dörrlås - - - • - l5 Tegel till spisel och bak-

ugn, hvartill fordias 1500 st.._ _

Transp. 1 219 1*49127

Rd. rl, v er k. Transp. 219 149 tegel .... 5° Murning - • i4 14 Rödning af f tunnland å-ker.......- 16 16 Rödning af ett tunnland äng -....... 20 20 Contant till inköp af en ko - •- --- •« 20 Dito till inköp af en häst 5° Arfvode till kronolullmäg- tig 30 Summa 399 eller 400 199 eller 200

Ef£er denna beräkning, kommer hela nybygget att kosta kronan ungefärligen 4°° Rd. Det är klart, att ett nybygge, kommet till denna höjd af odling, kan föda sin inan, så vida det icke vanvårdas; ty, hvad som nu återstår i byggnader, såsom: uthus, körredskap m. m., kan beqvämligen fullbordas af tillträdaren på några år. Vid be» räkningen af förlagsomlcostnaderna har jag tilltagit, så att det skall räcka till. Etc128

sådant nybygge kunde må hända genom a c-cotd fullbordas för 250 Ed., sä mycket nämligen,som kan åstadkommas genom dags* verk och handkraft. Man kundeanmärka* att arfvode till kronofullmägtig icke betalar hans myckna besvär; men monne icke en sådan man äfven bör göra något för den goda saken? Dessutom får jag nämna, att hans besvär, om jag undantager syningen, kan uträttas på några söndags-eftermiddagar» Han kan vid någon högtidsdag, då nybyggarne äro samlade till kyrkan, komma öfverens med hugade arbetare samt anbefalla dem, hvad som är till görandes. Kan han genom èntreprenade upplåta arbetet till någon pälit. lig man, så må det honom icke förmenas, endast han ansvarar för arbetets försvarlighet. Ooh i thy fall lärer något af ofvan* stående summa kunna reduceras.

$. 14.

Sedan nybygget, sålunda bearbetadt, hunnit så vida, att det kan föda sin man, bär bemälde kronofullmägtig från predikstolen, eller ock å någon allmän sockenstämma, inom den församling, der nybygget anlagde ar, sådant till hugade sökandes efterrättelse kungöra låta.

Vid samma tillfälle bör äfven underrättelse meddelas om de rättigheter och skyldigheter, hvilka ett gä dant nybygge åt-s«9

följa, jemte anvisning å clen »Man och ott, dit ansökningen ställas bön

§. 15.

Rättigheter och skyldigheter, kvilka iällträdaren af nybygget tillkomma, äro: 1:0 Everldelig besittningsrätt för honotu och hans efterkommande med de villkor, som nedanföre visas. 2:do Frihetsår, hvilkas arttal beror på Kongl. Maj:ts och dess befall-ningshafvandes godtfinnande* Frihetsaren borde här icke ega rum, så framt de icke lände till nybyggscholans förkofran *); ooh Vågar jag tillstyrka, det 21 frihetsår måtte sådana nybyggare förunnas, med de förbin- „ €elser» som dertill höra»

§. 16.

Till skyldigheter höra: i:o Bör aö--känden, innan han får tillträda nybygget,

Lappm. 9.

) Nämligen genom de dagsverken, hvilka tillträdaren under denna tid bör afbörda. Jag hat icke vågat förelsl flera än 15 dagsverken; i an-•eende till nybyggarnes knappa omständigheter, väl vetandes, huru dyrbar hvarje dag bör vara for den, som med framgång vill uppodla tn ödemark.skriftligen förbinda sig att till nybygga scholan 4utgöra åtminstone 15 dagsverken om året, så länge frihetsåren vara. Dessa dagsverken böra af nybyggaren afbördas, dels med» dels utan körcteaturi Dock böra de icke af honom ütkräfvas under berg. ningstiden, eller annars, då de som bäst be» höfvas af honom sjelf* titan böra de fördelas på det sätt, som ofvauföre nämdt är.

2:0 Bör sökanden uttryckeligen förbinda sig, att sitt krono-nybygge efter yttersta förmåga bearbeta, underhålla och förkofra, så framt han icke* vid en årligeii af kronobetjeningen anställd syn, sitt ny>~ bygge förllistig Varda skall *).

Dessutom åligger det äfven kronofulj-mägtig, att i vittnens och tillträdarens när. värö låta besigtiga nybygget vid tillträdandet, på det att alla anledningar till klagomål å tillträdarens sida måtte förekommas samt tillika vid en förnyad syn utrönas,

) Detta må icRö sS uttydas, som skulle nybyggarne fulla rätt, att disponera öfver sitt nybygge, på nSgot sätt inskränkas. Det är nämligen samma förhållande ined hvar och èn annan, som i lättja och slösaktighet förnöter sina dagar. Håii löper säkerligen fara, att åt en i-dogare man afträda kronans jord, som hàn ickö ijalf vill beirbet«<;i?.1

hum vida tillträdaren bidragit till sitt ny^ bygges förkofran, eller förfall.

; tf- r* -

Sedan alla de omständigheter, som till nybyggets tillträdande böra, sålunda blifvit kitngjtfrda, ega sökahdi»t försedda med prest-,betyg otn.åider, stånd och ärbàrhet i seder och tänkesätt* att sig hos kronohillmägtig muntligen eller skriftligen anmäla. Infinna sig flera sökande, bör valet derü imellan afgöras af kronofüllmägligj pastor loci ^ch siné nämndemänj på det tagen Orätt gen». Om partiskhet ske må.

i 1Ö.

Vid förslagets üpjjrättande bör afseende hafvasr 1:0 på sökandens artarket och .gudsfruktan: och må ingen, som för någon uppenbar last känder ä;', ett sådaoi nybygge tillträda. Ö:do På fattigdom; ty den rike kan taga, opp

nybyggen på egen bekostnad. 3:0 Ålder. Således kan ingen under 2i, ej heller öfver 50 år, antagas till besittare af ett sådant nybygge; §å vida en jtldan må hända icke behörigen föfnaår skö-ta detsamma.i3«

i> 19.

Sedan förslaget sålunda blifvit upprättadt, bör detsamma, vitsordadt af kronofull» mägtig, pastor loci och 2:ne nämndemän, till öfverinseendet insändas, hvarifrån utfärdas fastebref til) sökanden. Derifrån öf-verskickas fastebrefvet, jemte ansökningen, till krönofullmägtig, hvilken öfverlemnar det till den, som vederbör, men behåller sjelf ansökningen. Öfverinseendet behåller förslaget, på det att hvar och en må hafva en säker grund för sina åtgärder att 'framvisa, i fall något krångel skulle uppkomma *).

t

20»

Sedan jag nu i korthet sökt visa, hum ètt nybygge beqvämligast kan anläggas och anordnas, sä återstår äfven att redovisa, huru ett sådant, på allmän hekostnad anlagdt, nybygge framdeles kan göra rätt för sig samt båta samhället.

Vi hafva redan sett, att hela nybygget kostar kronan vid pass 4°° Rd. Antagom

*) Det är klart, att öfverinseendet utfärdar fastebref i kraft af forslaget; men äfven de, aorh upprätta förslaget, böta hafva en anledning att följa, nämligen ansökningen, pl det de ie«. ke mitte hafva gjort något pä eget bevåg.33

då, alt försök med sådana extra ordinarie krononybyggen först komme att göras i Piteå och Luleå Lappmarker, det är: i Arjeplogs, Jockmocks och Gellivares socknar, såsom de medlersta och må hända minst bebodda; och låt ett nybygge om året blifva anlagde i hvardera af dessa socknar: det gör till. sammans 3 nybyggen samt i penninge-om-kostnader 1200 Rd, Och låt samma capi-tal användas i 21 år, då äro 21 nybyggen anlaggda inom hvar och en af dessa för. samlingar: de utgöra sammanlaggda 65, och summan af omkostningarne skulle stiga till $5,200 Rd. Om vi nu tillika antaga, att livart och ett nybygge afkastar 15 dagsverken om året, räknadt från den tiden, då ny-bygget blifvit occuperadt af tillträdarea, och dessa dagsverken, i enlighet med landets gångbara arbetshyror, skattas till en Rd. RGS. om dagen, så hafva de nybyggen, hvilka blifvit anlaggda inom ofvannämnda 21 år, redan renderat 9450 dagsverken, det är lika många Rd., hvilka förminska ofvanstående summa till 15,750. Då har hvart och ett nybygge under den tiden kostat kronan 250 Rd.

g. 21,

Låtom oss nu betrakta de 21 nybyggen serskildt, som äro slutna inom hvar och en församling. De utgöra på det föl-134

jande 22 àref 515 dagsverken, hvilka'såle?-des inom årets slut åter alstrat ett nytt nybygge. Men, om nu tillträdaren tilläfventyrs är så fattig, att han icke, utan att sätta sig i skuld, förmår köpa sig en häst och ko, hvarförutan han visst icke lärer kvinna sköta sitt nybygge: då frågßs, om kronan åter skqll bestrida utgifterna dertill. —-3YIan erinre sig härvid, att en ko var värderad till 20 Rd. och en medelmåttig arbetshäst till 50 Rd. — Det är sannt, att 70 Riksdaler eller g gånger des§ värde icke betyder så mycket för en stat; men, da det icke är ändamålet med nybyggscholans anläggning, att staten skall i everldeliga tider vidkännas omkostnader, sqm scholan icke så snart kan återbetala, ütan hela anläggningen gåf derpå ut, att, sedan kronan med mede^ satt verket i gång, skall det sedermera kunna hjelpa sig sjelft; så blifver det nöyändigt, att gå en medelväg, hvilken, ehuru i första på? seendet oroande för nybyggaren, likväl icke bör afskräcka honom fran att söka och begagna nybygget. Man erinre sig, att den första tillträdaren nu innehaft sitt nybygge i 21 år. Under den tiden har ban utgjort 515 dagsverken. At dem har han gjort endast 15 om aret, hvilka, om de värderas till 15 Rd., väl kanske öfverstiga den skatt, som han framdeles kommer att erlägga till kronan; men han bör dervid kom-ma ihag, att han fått träda, som man sä-135

gar, till dukadt bord; och vidare, att des» Sa dagsverken icke blifvit fråntagna, då da varit son mest behöfliga för honom sjelf; och nu, sedan 21 års tid gått förbi, är han färdig, att införlifvas med det öfriga ge-mensamma

samhället, för att aldrig mer betungas med några dagsverken; han är ock lika säker om besittningsrätten af sitt nybygge, som hvar och en annan bland hans gelikar, hvilken icke njutit något understöd af kronan: då tyckes det icke vara för mycket begärdt, om han, vid sitt afttäde från nybyggscholan, åt den sednaste tillträdaren aflåter en häst och ko, hvilka creatur han fått begagna i 2i år,

Qet är Sannt, att detta året tyckes blifva svårast för honom i anseende till hästen, hvilken han förmodligen är tvungen att köpa; men hvar får han bättre, eller ens dylika villkor? Eller hvilken annan lånar honom 315 Rd., för att afbetalas utan renta på 21 år? Och hvilken gifver honøm häst och ko, att begagnas gratis på lika lång tid? Och, då denna tid är förbi, rår han om sitt nybygge i everldeliga tider, så framt han icke genom lättja och uppenbara brott förverkar besittningsrätten.

22,

Sedan vi således försäkrat oss frän den farhogan, att blifva utan sökande vid nybyggets tillsättande, så skola vi gå vidarei betraktandet af nybyggscholans förkofran, — Arbetsmethoden, vid nybyggenas anliggning, torde kupna bestämmas på följande sätt.

Pä första àyet oqi sommaren insynen nybygget. Om hösten och yintern samlas materialier. Andra åfetoni våren upptimras byggnaderna; oni somtparen inredas rummen; om hösten upprödjas åker och äng. Tredje året o,m yåren tillträdes nybygget. Nu belcom-iper ^ijlträdaren genast en ko. Sjelf får h^n besä sin åker. Han kan äfven skaffa sig höfrö och beså s-in ijing *). Qat sommaren qch hösten kan han redan deltagai vissa dagsverken. Såsom nybyggaren icke bei-gagnar hästen om sommaren, så torde det vara tidigt nog, att till trädgren emottages sin häst om hijsten.

Qch härsped är nybygget färdigt.—I-mellertid sker insyningen till det andra nybygget om sommaren på saqima år, som det första uppbygges, hvilket åter k o unn et att tillträdas om yåren på tredje året efter insyningen-Sålupda fortfares med sy-

<) T. e. thimotei (phleuoi pratense et afpiputn); tuftåtøln (aira cæspitosa), som merändels infin_ ner sig sjelfsådds hvitväppliug (trifolium repens) pch kanske äfven rödvàppling (trifolium pra. tense), ehuru den icke trifs så väl inom Lapp_ marken. Dessa höfrön kunna samlas om hö., sten, eller ock förskrifva från »ärmaste fajjds» bygd.Hände, byggande och tillträdande ända till flutet af det 22 året, frän anläggningens första början, eller egentligen det 21 från den tid, då det första nybygget var färdigt-

På det 22 Srèt jndrpgas kronans medel. På består den enskilda nybyggscholan af £1 arbetande ledamöter. De utgöra 515 dagsverken om året. Om de rätt användas, bör ett nytt nybygge derigenom vara fullbordadt, hvilket följande vår kan tillträdas på samma villkor och med samma förmener, som redan är nämdt. —

Den äldsta nybyggaren, som nu inne* Jiaft sitt nybygge i fulla 21 år, träder, på det 23 året, utur det arbetande samfundet tillika med sitt nybygge, men aflemnar, meddetsamma, en ko om våren och en häst *) om hösten till den nya efterträdaren af det nyss anlaggda nybygget, hvilken träder i den bortgåendes ställe. Således utgöres det arbetande samfundet alltid af 21 ledamöter, af hvilka, då de gamla gä bort, de nya |räda i stället. På det 24 året börjar den äldsta nybyggaren aflägga skatt, hvarmed ban och hans efterkommande fortfara, t en-

*) Dessa creatur, ehuru icke de satarna, böra vara af samma godhet med dem, han bekommit af kranan- De böra icke aflemnas förr, än deras värde blifvit godkändt af kronobetjenter elles fsronofullmägtig.58

lighet n>ed hvad Svensk lag och tillstötande omständigheter påfordra. För att göra alltsammans åskådligt, har jag bifogat hos,s följande tabell.

P 25.

Iffåp den tid, då kronans medel fråß pybyggscholaq återtagas,tordeäfven så kallad kronofullmägtig umbäras. Vill han af egen god villja fortfara med sitt ka!l root åtnjutande af halfva lön, så blir scholan honom så mycket mera förbunden. I annat fall böra de äldsta tillträdarne redan vara så be-r kanta med sakens syftning och gång, att någon af dem kan, root frjhet från dagsverken, af de öfriga arbetande ledamöterna väljas till Ålderman, hvilken

således företräder kronofullmägtigs ställe*). En sådan eger att, i samråd med de öfriga ledamöterna, utse tjenliga nybyggställen, bestämma arbetstiderna och så laga, att somliga dagsverken användas till omedelbara penningförtjen-ster, hvarigenom scholan blir iståndsatt, att bestrida de oundgängligaste utgifter vid

*) Utom en sådan ålderinan, äro de, som göra dagsverken, alltid 20, hvilkaàstadkommagoo dagsverken om året. Dagsverken, som skola förvàud-las till penningförtjenst, kunna utgöras äntia-. gen vid (igen eller hot någon privat nian.Tal. IF, sid, 138, 22.

J| :4oo £ 15 m] 3 15 • 15'370 ? 4 ! 15 15 15 3551 1 5 15 15 »5 '5 34° 6 15 15 15 15 15 325 7 15 »5 35 >5 15 15 310 8 15 15. *5 15 15 15 J5 £951 9 »5 »5 - 15 15 15 15 15 15 aßo 10 »5 >5 iö 15 J5 15 15 15 15 2 65 ii 15 15 >5 15 15 15 15 15 15 '5 250 12 15 15 15 15 15 15 15 15 J5 15 15 255 13 i5 15 15 »5 15 15 15 15 >5 J5 15 15 S£Q. J4 15 15 15 »5 15 J5 15 15 15 >5 J5 J5 >5 205 15 15 15 15 i5 15 l5 15 J5 15 15 15 15 15 15 190 j1"- 16 15 >5 15 i5 15 15 >5 15 15 15 15, >5 '5 15 15 175* 17 15 15 15 15 15 '5 15 15 15 >5 15 >5 J5 >5 >5 >5' 1Ö0 18 15 15 15 '5 15 15 15 >5 >5 '5 15 J5 !5 15 >5 J5 J5 14,5- 19 15 15 15 '5 15 15 15 15 15 15 15 J5 15 15 J5 15 150 £0 . 15 »5 15 15 15 15 15 15 15 15 15 J5 15 '5 1,5 15 115 21 15 15 15 »5 15 15 '5 15 15 15 15 >5 15 15 '5 >5 }5 15 15 1 1(10 22 15 »5 15 15 15 15 15 >5 15 15 15 >5 >5 15 J5 15 Jä 15 >5 v/ 15 15 70 23 7o 15 16 15 15 15 »5 15 i5 15 J5 15 15 '5 15 >5 15 15 15 '5 1 'i .1 fi 70 24 2 70 15 15 15 15 »5 15 i5 15 35 15 !5 *5 >5 '5 15 15 15 i/> l*! J / w 1 K |7At 25 s 2 70 15. 15 — — — — ui 1?

Tårögd* denna beräkniDS Skulle suni®811 af. kronans, omhoslningar för 21 nybyggen stiga till

Om man supponerar, att nybyggaren elter sitt afträde fiän nybyggschotan betalar 2 Ed. i ordinarie renta ull kronan, »å skulle ofvanstående oækostniDgmimma betalas inom 72 ir, rak-aadt fraa den nd, da kronans aiedel blefvo indragne.159

nybyggets anläggning. Skulle så hända, att en sådan ålderman samt de öfriga ledamöterna, vid nybyggställets val, mer hade afseende på scholans närvarande beqvämlighet, än den kommande tillträdaren* för-jnon, sä bör ett sådant af dem va|dt nybyggställe jcke insynas, förrän det *>f synemännen blifvit godkändt.

Vid nybyggets tillsättande kan förf$-j'3S på samqpa sätt, som förut.

' §• 24,

Af det, somredan är anfördt, torde in= hemtas, huruledes de medel, hvilka i nåder komme att anslås till uppodlingars befrämjande i Lappmarken, kunde, med förutsättande af ofvan anförda kraftfulla åtgärder, efter 21 års förlopp, räknadt från anläggningens början, fiter indragas, eller, om så behagades, flyttas på något annat ställe till andra nybyggens anläggning. Sliulle åter capitalet redan i början fördubblas, så yore dubbelt förmonligare följder deraf att påräkna. Men, som ingenting, grundadt på blotta uppgifter, kan tagas för afgjordt, så önskade jjag i all välmening föreslå, det försök till en början måtte göras i en enda Lappmark, på det man derigenom matte blifva försäkrad, huru vida ett nybygge kan förfärdigas för ofvan anförda summa, och derjemte utrönas, huru vida någon nybyg-i'4o

gare mot ofvanstående villkor vore hugad att tillträda ett sådant nybygge. Skulle försöket icke lyckas, så kunde nybygget på något förmånligt sätt föryttras, och d| vore ingenting förloradt.

Antagom, att nybyggscholan arbetat i 50 år efter medlen» indragning: då bay hon alstrat 30 nybyggen, hvilka, sammanlaggde med de förr anlaggda, göra 50 nybyggen på §0 år. Och låtom oss dermed jemnföra de krononybyggen, hvilka blifvit anlaggda i Piteå Lappmark och Arjeplogs socken på en tid af 80 år; då befinnes nybyggarnes antal för det närvarande knappt utgöra 30 stycken rökar *). Om man undantager fjel-larna, så innefattar hela socken öfver ga quadratmil. Klimatet är, åtminstone om hösten, mildare, än uti de längre norrut belägna socknar.

Landet är genomskuret af stora sjöar och elfvar, hvilkas romantiska stränder erbjuda de förmonligaste ställen till uppod--lingar. Tillägg, att de försök, som blifvit

; *) Min far, en 8° års gammal man, (Bergsfogde vid Wasa silfververls), berättar, att endast några nybyggare

funnos i Arjeplog vid hans barn-damstid. Herr Fryxel nämner äfven på et| etSI|e, i ofvannämrfde afhandling, att in ga ny» byggare fuunos i Arjeplog på 1.750 talet.*4i

gjorda med allmänna sädesarter och jord-frugter, alltid, så ofta deras odling blifvit rätt handhafd, gifvit nöjaktig afkastning, så vida icke bela Norrland blifvit hemsökt af oår. Vid öfvervägandet af allt detta, mä man i sanning undra, att icke flere än 30 nybyggen blifvit anlaggda pa en tid af 80 år.

§. 2Ö.

Skola uppodlingar icke gå med Sfiabba* jre steg hädanefter, äa de hittills gjort, och man tillika betänker,, att Lapparne, dels genöm Därvarande nybyggares stämplingar*), dels ock genom många andra tillstö-

) Mura detta tillgår, är redan nämdt till en del. Dà nybyggaren tillvällat sig bela den land-Sträckan, som befinnes mellan hans spridda hö-tnyror, ofta till 3 à 4 quadratmil, si händer, alt dl Lappen med sin tebnbjord vill flytta pi detta nybygarens förmenta område, för att beta sina rehnar på en tallhed, hvilken för öfrigt icke kan begagnas af nybyggaren, si måste han för en mSnads tid och deröfver erlägga till ny-byggaren en lefvande, merändels fullvext rehn. Det händer äfven, att nybyggaren, för att alldeles aflägsna Lapparna från sitt gebiet, antände? stora skogar. Det är således nödvändigt, att Lapparne sraåningoi® utträngas och utdö inedtände olyckor, allt mer förminskas och luta till sin undergång, så tyckes man hafva skäl att befara, det de skatldragandes antal förminskas, men kronan så mycket mer betungas med underhållande af ämbetsmän i ett land, hvilket redan i nära 500 år blifvit hylladt af Svea Konungars kärleksrikà öch landsfàderliga Omvårdnad,

i n-

Det tyckes således icke vara alldeles ii< tan interesse, att tänka på medel till dessa ödemarkers uppodling och befolkning.

Och, då jag härhos till fäderneslandets „yänner vågat meddela de upplysningar, hvilka jag under eit mångårigt vistande allt från barndomen och sedermera Under sommar- och vinterresor haft tillfälle inhemta; samt äfven, i lika upprigtig välmening, vågat uppgifva detta förslag, hvilket jag ef-ter mitt begrepp tyckt mig finna i någon mon öfverensstämma med Lappmarkens närvarande skick; så har det skett utan allt anspråk på bifall eller belöning, endast med den angenäma förhoppning, att de Bristfälligheter, som ännu vidlåda dessa rader, måtte bevärdigas med ett mildt

tiden. Till »lut skola endast fjellame, dit in. gen annan kan komma, blifva en fristad för dem.bedömande, så väl i anseende till sakens goda syftemål, som författarens ringa förmåga. Må derföre dessa fragmenter af den sakkunnige ordnas och fullkomnas. Må förfelade meningar uteslutas och visare, ändamålsenligare införas; och det skall i alla hänseenden vara min största tillfredsställelse, om jag, äfven på långt håll, gifvit anledning till högt upplysta undersökningar uti en för fäderneslandet nyttig sak.

Anmärkning. Utom de förmoner, hvilka genom kronans välgörande åtgärder till uppodlingafs omedelbara befrämjande, kunde tillflyta Lappmarken, skulle äfven de mede], hvilka dervid komme att användas blifva en lindring uti många nu varande nybyggares fattigdom, emedan de derigenom kunde förtjena något med arbete. En större omtanka skulle genom goda efterdömen väckas hos andra nybyggare, till att bättre begagna den jord, som hittills hetes vara otacksam. En efterverld skulle prisa den regerings visa åtgärder, som förvandlat ödemarker till bebodda städer och tillika i sjelfva anläggningen nedlaggt en borgen för fortfarande uppodlingar, så länge något odlingsbart ställe ännu vore öfrigt.

—*—